

Hälsning till svenskbyborna

Det är inte endast vår tid som kan uppvisa förflyttning av hela stora folkgrupper, företeelsen var inte heller främmande för gångna tiders makthavare. De massdeportationer som vi upplevt i vår egen tid har sina föregångare under tidigare århundraden. Bland de hårda slag som svenskarna i Estland drabbats av är väl dagöbornas förvisning till Ukraina 1781 det hårdaste.

Bakgrunden till förvisningen var tvistigheter mellan de svenska dagbönderna och ägaren till godset Hohenholm greve Carl Magnus Stenbock, som struntade i svenskarnas gamla fri- och rättigheter och behandlade dem som livegna, sålde många och sade upp andra. Tvisten drogs inför domstol, och när det såg ut som om bönderna skulle vinna, skyndade sig Stenbock att sälja godset till kammarherren O.R.L. von Ungern-Sternberg, och strax efteråt undertecknade Katarina II en ukas, enligt vilken dagbönderna under Hohenholm skulle överföras till Nyrussland vid Dnjepr.

Efter svåra umbäranden nådde de svenska dagbönderna den 30 april 1782 fram till bestämmelseorten. Vandringen hade krävt mer än hälften av dem som året innan hade startat från Dagö; omkring 1200 hade de varit när vandringen började, och den mantalslängd som upprättades över den nya kolonins medlemmar upptog 535 personer.

Så här berättar enligt Jan Utas traditionen om ankomsten till det nya landet: "När solen stigit upp över den mer än en halv mil breda, helt översvämmade floddalen gled farkosterna in i en vik mot en djup ravin med delvis lodräta väggar, där en smal landtunga stack ut mot floden. Och uppe på denna landspets låg en under-

lig samling blockhus, baracker och jordkojor omgivna av en jordvall, på vars krön flera kanoner skymtade. Så snart alla kommit i land stämde läraren Mats Magnusson upp en psalm, och alla som kunde hålla sig på benen tågade sjungande upp för slutningen invid kosackfästningen. Uppe på strandkrönet stannade skaran och höll tack-sägelsegudstjänst med psalmsång och bön. Även kosackerna från fästningen strömmade till och stod med sina lurviga vargskinnsmössor mellan knotiga fingrar, osäkra om när de skulle göra korstecknet, eftersom den underlige "popen" inte hade förstånd att föregå med gott exempel. Efter denna gudstjänst tågade man bort till en av barackerna i det befästa lägret. Där höll man först nattvardsgång, och sedan blev resenärerna av garnisonens kommandant bjudna på en liten festmåltid."

Där började alltså de svenska dagböndernas nya liv, på ett litet område mellan ravinen och kosackfästningen och det ställe där sedan kyrkan restes. Här byggdes byn som skulle förbli deras hembygd i etthundrafyrtiosju år.

Tiden gick, den lilla kolonin genomlevde den första tidens många svårigheter, dåliga och goda år växlade, nya generationer växte upp, och småningom blev Djneprstranden den riktiga hembygden. Men traditionen om ursprunget levde med oförminskad styrka, och det svenska språket bevarades. Man visste att förfäderna en gång för hundratals år sedan kommit från Sverige till Dagö, och Sverige framstod för alla som det land dit man egentligen hörde.

Årtiondena gick och blev till ett århundrade. Man var redan långt inne på det andra århundradet, när världskriget och revolutionen kom, medförande

förändringar i människornas villkor, som gjorde livet outhärdligt. Och 1929 kom äntligen från Moskva beskedet att svenskbyborna – efter många ansökningar och tider av ovisshet – skulle få resa till Sverige.

Färden gick genom Europa upp till Trelleborg. Liksom på nedresan 1782 gick sista etappen av resan till Sverige i båt. Vi låter igen Jan Utas föra ordet.

"Allteftersom kusten kom närmare riktades blickarna mot hamnen rakt för över. Under ett hav av flaggor var hela Trelleborgs hamnområde ett enda myller av människor. Även på taken stod människor. I bakgrunden reste sig en hög äreport. 'Välkomna till Sverige!' stod att läsa över den. Inte 'hem till Sverige', tänkte en och annan av de känsligare resenärerna. Men när hamnen plötsligt blev ett enda hav av näsdular glömde också de att det lilla ordet saknades. På slaget halv sju – eftermiddagen den 1 augusti – gled färjan in mot kajkanten. Bykören på övre däck stämde upp Heidenstam-Stenhammars "Sverige", och när den sällsamt klingande sången, med en stämma svävande någonstans högt över de andra, tystnat, kom den som ett mäktigt eko tillbaka från stranden."

Hur våra öden randas! Nu är alla estlandssvenskar tillbaka i Sverige, efter sjuhundra år. Alla har vi fått lida, men de dagöbor som tvingades vandra så långt bort i världen led mest. Men ur alla hårda öden har framgått en oförstörbar gemenskap. Den gemenskapen känner även vi övriga svenskar från Estland, och i dess namn hälsar vi svenskbyborna, när de nu firar det femtionde året efter sin återkomst till Sverige.

Edvin Lagman

KUSTBON

Förbindelselänk för
Estlands svenskar

Utgiven av Kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*
Sekreterare och ansvarig utgivare:
Hugo Mickelin

I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Göran Treiberg

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78

Kustbons & SOVs postgiro
35 13 11 - 6

1979 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 30 kronor
Dödsannonser 60 kronor

Övring annonsering:

1/1 250:- 1/2 130:-

1/4 65:- 1/8 40:-

ISSN 0345-6706

Civiltryckeriet, Köping 1979

SOV-Arkiv

Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78

Innehåll

Hälsning till svenskbyborna av <i>Edvin Lagman</i>	1
Ur vår historia av <i>Edvin Lagman</i>	2
Ortodoxt bland svenskarna i Estland av <i>David Papp</i>	4
Bernhard Schmidt - världsberömd optiker av <i>Erik Schmidt</i>	7
Säljakten på Runö av <i>Tomas Dreijer</i>	12
Runö i blickpunkten.	
Recensioner av <i>Edvin Lagman</i>	13
Tack till Maria Broman	16
Meditation av <i>Ingeborg Mihkelson</i>	17
Inga grundlösa påståenden av <i>Jakob Steffensson</i>	17
Kustbon - för vem?	
Synpunkter av <i>Einar Hamberg</i>	18
Hembygdsdagen av <i>E. Lagman</i>	19
Skyar. Dikt av <i>Anders Lindström</i>	20
Svenskbybornas jubileum av <i>Hugo Mickelin</i>	21
Estlandssvenskarnas förening av <i>Hugo Mickelin</i>	22
Hapsal 700 år av <i>Hugo Mickelin</i>	23
Rågödans på Björkö-Arholma av <i>Ronnie Ericson</i>	24
Rågödans. Dikt av <i>Edvin Lagman</i>	25
Ernst Gordon in memoriam av <i>Tomas Dreijer</i>	25
Redaktör Allan Ingelson död av <i>Elmar Nyman</i>	26
Familjenytt	26
Bemärkelsedagar	28
Jag vill gå mellan rågen. Dikt av <i>Elmer Diktonius</i>	28

EDVIN LAGMAN UR VÅR HISTORIA

Reval var under medeltiden en stor och betydande handelsstad med befolkningsinslag av flera nationaliteter, framför allt tyskar och svenskar. Svenskarna koncentrerade sin bosättning företrädesvis till S:t Olai församling kring kyrkan S:t Olai, som uppförts redan innan den fasta svenska koloniseringen började. Invandringen började sannolikt under senare delen av tolvhundratalet. De yrken som svenskarna ägnade sig åt var främst hantverk, handel och lotsning. I medeltida urkunder kan man finna flera svenska borgare namngivna. Tidvis var Reval den stad i Östersjöområdet som hade den största svenskspråkiga befolkningen, städerna i Sverige inräknade.

Danskarna var åtminstone till namnet herrar över norra Estland under tiden från landets erövring på tolvhundratjugotalet fram till mitten av trettonhundratalet, då landet överläts till Tyska orden. Hur svenskarnas invandring var organiserad, vilken omfattning den hade och i vad mån myndigheterna ingrep i den har vi ingen klar uppfattning om. Det finns nämligen inga urkunder som lämnar oss upplysningar om detta. Vi vet emellertid att svenskarna i regel fick borgarrätt i den gamla hansestaden och sålunda jämställdes med tyskarna, som tidigt hade etablerat sig som det ledande skiktet. Administration och förvaltning sköttes inte enbart av danskarna, utan tyskarna synes inom dessa ha spelat en betydande roll. De betraktade sig också som stadens egentliga herrar och reagerade mot den kraftiga tillväxten av svenskt befolkningsinslag, som de uppfattade som ett hot mot sin ställning. Svenskarna har tydligen hållit ihop, nykomlingar omhändertogs av redan bofasta och hjälptes till arbete. Man slöt sig samman i Sankt Olovs gille.

Vi vet inte på vilka vägar svenskarerna kom ut till kusten och öarna i nordvästra Estland. Sannolikt är emellertid att nybyggarna kom med handelsfartyg till Reval och därifrån sökte sig ut till de trakter som senare blev Estlands

svenskbygder. Ända från början måste Nuckö-Ormsö ha varit centrum för koloniseringen, något som man kan sluta sig till av omnämnandet i Hapsals stadsrätt 1394. Både geografiskt och numerärt kom också den svenska befolkningen i denna trakt att ända till bosättningens upplösning i vår tid förbli mest central och tyngst vägande.

Den egentliga koloniseringsperioden sträckte sig fram till början av femtonhundratalet, och under de närmast föregående århundradena slog sig svenskar ner dels som större bosättningsenheter, dels som enstaka nybyggare; Nuckö, Ormsö, Odensholm, Dagö, Runö, Vippal, Korkis, Rågöarna, Padis, Laydes och Nargö fick svensk bosättning som i flertalet fall blev bestående till våra dagar. Även Ösel har haft ett påfallande svenskt befolkningsinslag, som emellertid dog ut för ett par hundra år sedan. Svenska strösamhällen har funnits på Kynö, på Estlands västkust samt på nordkusten och öarna därutöver öster om Reval, men dessa har inte förmått motstå det tryck som en omgivande majoritetsbefolkning innebär. Sannolikt har svenskarna i dessa spridda gårdar inte heller haft den rättsliga och sociala ställning, som i de större, centrala bygderna var en av de främsta orsakerna till att nationaliteten bevarades.

I fråga om ett par byar finns direkta uppgifter bevarade, som anger tidpunkten och sättet för byarnas grundande; det är Spithamn och Stor Der skon (Jummelmark). Spithamn har kommit till på 1340-talet, Stor Der skon i början av 1400-talet. I båda fallen är det biskopen över Ösel-Wieks stift som är landsherre och drivande kraft, och i båda fallen tycks det också ha varit ett visst motstånd från esternas sida. Men överallt har svenskarna slagit sig ner i tidigare obodda trakter eller trakter som ödelagts i samband med esternas stora resning 1343.

Nuckö, Ormsö och Eyland (fastlandsdelen av Nuckö socken) hade som närmaste stad Hapsal, där biskopen hade sitt residens i den borg som

byggdes vid mitten av 1200-talet och vars välbevarade murar och kyrka än i dag finns kvar. (Hapsal kom att förbli de centrala svenskbygdernas stad ända till den svenska bebyggelsens upplösning 1943-44.) Sannolikt spelade biskopsstolen en betydande roll vid den svenska koloniseringen, och skatteintäkterna från den nya bosättningen gick till stiftschefen. I fråga om koloniseringens förlopp kan ortnamnen ge oss upplysningar. På Ormsö har västervackan koloniserats av invandrare från Nyland – det visar namn som Förby, Saxby, Kärrslätt (Kyrkslätt) m fl – och östervackan åtminstone delvis via Reval. På Nuckö har bebyggelsen växt fram från gård till gård och från by till by – där har byarna naturnamn och liknande, t ex Birkas (björkås), Skåtanes, Österby, Enby. Liknande är förhållandet i Eyland, men där finns också ett inslag av namn från det svenska Finland: Paj (Pojo), Rosta (Rosendal), Jummelmark sedermera Stor Derskon (Jomala) och kanske gårdnamnet Sipsa (Sibbo). Vippal och Korkis har likaså inslag av finländska ortnamn.

Någon gång kan även natur- och ägonamn hjälpa till att bestämma ursprungsorderna. Ordet *horva*, i Sverige förekommande på Öland och i östra delen av Östergötland, heter på Ormsö *härva* och betecknar byns sammanhängande åkrar. Form och betydelse har sin motsvarighet i Finlands svenskbygder. I Nuckö socken heter det *horv* och betecknar avsides liggande liten åkerlapp, gärna i skog eller skogsbryn, allt i överensstämmelse med förhållandet i Sverige.

Numera är forskarna av den uppfattningen, att nybyggarna inte blev ägare till de gårdar som de fick att bruka. De satt på sina ställen enligt "svensk rätt" (nach schwedischem Rechte), på latin *ius suecicum* (de iure suecico). Det har diskuterats mycket om vad uttrycket svensk rätt har inneburit. Det är klarlagt att *ius, Recht*, i Baltikum har haft betydelsen skatt. Det skulle alltså röra sig om särskilda besaktningsbestämmelser för svenskarna, överensstämmande med dem som gällde i invandrarnas ursprungsland. Denna tolkning som framlagts av den finlandssvenske forskaren Ragnar Hemmer finner den estniska histori-

kern Evald Blumfeldt alltför snäv och menar att i begreppet ingår även rätt i vidsträcktare bemärkelse, bl a den personliga frihet som invandrarna i sitt förra hemland hade åtnjutit.

För min del skulle jag vilja ytterligare precisera betydelsen av *ius suecicum*. *Ius, Recht* har säkert haft en vid betydelsesfär, där tyngdpunkten kan ha legat olika i skilda sammanhang. Nyansen *skatt* har spelat en stor roll i det feodala baltiska samhället, men jag tror som Blumfeldt att andra nyanser, bl a *rätt till personlig frihet*, har varit viktiga. I fråga om bestämningsordet *suecicum, schwedisch*, alltså *svensk*, anser jag det mindre sannolikt att det skulle syfta på förhållanden i Sverige; invandrarna kom från olika landsändar med starkt skiftande skattepålagor och väl också skiftande sociala förhållanden. Jag anser att *suecicum* syftar på den beskattnings- och rättstradition som sedan invandringens början utbildats för *svenskarna i Estland*. Viktiga inslag i denna är vissa naturskatter, såsom ost och rökt fisk, samt i fråga om individens rättsliga ställning personlig frihet och andra detaljer som nu är svårbestämbara. Drag i denna rätts-tradition har haft sin bakgrund i förhållanden i Sverige.

Normalstorleken för ett lantställe var en hake, dvs ett stycke jord som kunde brukas med ett hakeårder. Den dansk-baltiske historikern Paul Johansen har påvisat att byarnas haketal från början var regelbundet: fyra, sex, åtta, tolv osv och anser att detta är ett bevis för en fast organiserad kolonisering. Ur uppbördssynpunkt sammanfördes byarna i vackor; Ormsö t ex delades i östervackan och västervackan. Skatterna erlades till övervägande del i form av naturprodukter, och pålagornas sammansättning skiftade från ort till ort beroende på vilka produkter som framställdes. Avkastningen av boskapsskötsel och fiske har spelat en viktig roll bland svenskarna i Estland; ost och rökt fisk t ex var begärliga för länsherrarna.

I ett par fall har vi kvar uppgifter om pålagornas art vid mitten av 1300-talet; det är i ett privilegiebrev från 1341 utfärdat av biskopen i Pilten för runöborna och Laydes-svenskarnas köpebrev från 1345.

När man tänker på det dagliga livet i

en estlandssvensk by under denna tidiga period, så frågar man sig naturligt nog hur människorna bodde, vad de roade sig med, hur deras sedvänjor var, vad de åt, osv. På goda grunder kan man anta, att en del medeltida drag fortfarande levde kvar i byarna i vår egen tid, men vi kan också räkna med att människornas villkor förändrades till det sämre räknat från koloniseringstiden. Förhållandena i början måste givetvis ha uppfattats som gynnsamma, eftersom så många bosatte sig i de senare svenskbygderna. Många hade också hunnit tillägna sig ett visst mått av stadskultur, skaffat sig ägodelar och förnödenheter i Reval och knutit förbindelser i staden. Därtill kom länsherrarnas välvilliga inställning till koloniseringen.

Redan vid mitten av 1300-talet inträdde troligen en kraftig försämring som en följd av pestens härjning. En stor del av befolkningen dog, varvid det ekonomiska livet rubbades. Den nya generation som växte upp hade tappat kontakten med Reval, och impulserna därifrån försvagades. Hårtill kom att länsherrarnas hållning successivt skärptes och skattepålagorna ökade. Men man höll styvt på sin rätt som svenskar – i fortsättningen fick man gång på gång återopa denna rätt – och i det dagliga livet härskade traditioner från hemlandet, i fråga om mat och dryck, kläder, instrument, lekar och spel, helgdagsfirande, tro och sed. Men kontakten med de nya grannarna, esterna, satte också sina spår i sådant som var gemensamt i livsföringen och i de språkliga uttrycken för allt detta.

Kyrkan spelade en stor roll för medeltidens människor. Kyrkobyggnaden var den naturliga samlingspunkten vid helgerna, kyrkans lära reglerade människans tänkesätt och handlingar. Överallt såg man kampen mellan den goda och den onda makten, och kyrkan gav det skydd människan behövde där hon stod rådvill inför allt det som hon uppfattade som främmande, oförklarligt och fientligt. De estlandssvenska nybyggarna fick också sina kyrkor, och på avsides liggande orter uppfördes kapell, där de människor som hade alltför lång väg till sockenkyrkan kunde samlas.

Så levde de i sina byar med tätt sammanbyggt hus, vallade sin bo-

Ortodoxi bland svenskarna i Estland

Något om Ormsö ortodoxa församlings historia Av museiintendent David Papp

Det torde vara obekant för de flesta, att det på den svenskspråkiga ön Ormsö i Wiek (Läänemaa) i Estland i över ett halvt sekel fanns en svenskspråkig ortodox församling med präst, klockare och skollärare som alla talade eller åtminstone kunde göra sig förstådda på svenska. Ormsö ortodoxa församling är en historiskt intressant bildning, framvuxen ur det kejsrerliga Rysslands särpräglade sociala jordmän under de sista decennierna av 1800-talet. Föreliggande bidrag till en krönika över öns Kristi-Uppståndelse-församling utgör del av ett större material om Estlands ortodoxa kyrka, dess församlingar och prästerskap, vilket förf. på uppdrag av den Estniska Ortodoxa Kyrkans Synod hopbragt. Källmaterialet är av förstäligen skäl mycket sprött – de i Estland befintliga arkivaliska källorna har under de politiska oroligheter som övergått landet förintats resp. är ej tillgängliga för forskning. Nedanstående redogörelse bygger på manuskript, tryckt material, muntliga utsagor och fotomaterial, som förf. hopbragt.

Den ortodoxa kyrkan har varit representerad i Estland lika länge som landet varit kristet. Ända fram till 1840-talet var det huvudsakligen allmoge av rysk härstamning i gränstrakterna, setukeser (av ryssarna starkt på-

verkade ester inom samma områden) och ryska köpmän i städerna som utgjorde detta ortodoxa befolkningselement. Den alldeles övervägande delen av befolkningen, ester, balttystrar och svenskar, var alltsedan reformationen evangelisk-luthersk.

Vid 1840-talets mitt förändrades emellertid genom en masskonversionsrörelse det under ett halvt årtusende likartade, stabila styrkeförhållandet mellan den lutherska och den ortodoxa kyrkan och det under loppet av ett par år. Också dessförinnan hade ickeryska enstaka personer övergått till ortodoxien. Sålunda kunde nämnas att exempelvis i den stora församlingen Värskä vid Peipussjön prästerna under flera decennier (1774–1835) skall ha varit ester till börd. Tyvärr är sådana fall knappast alls närmare undersökta.

Med början år 1846 begynte plötsligt tusentals människor, framförallt på landsbygden, söka sig till den ortodoxa tron. Skälen till de massartade konverteringarna från den lutherska kyrkan har varit ett ständigt tvistefråga bland historikerna. Man har varit överens om en sak: att allmogens situation under denna tid var synnerligen svår. Livegenskap, tunga dagsverks- och skattepålagor samt avsaknad av egen jord hade på många håll nedtryckt bönderna så att de blev ett initi-

ativlöst proletariat. Den jordägande klassen såg med enstaka undantag bondebefolkningens situation som ett naturligt och riktigt sakernas tillstånd. Från regeringens sida stod ingen hjälp att få – det skulle ha varit en anakronism om de ryska myndigheterna hade lyssnat till den sämst lottade befolkningens klagan; det var de besuttna som rådfrågades vid sådana tillfällen.

I fråga om anledningarna till konversionsvågen har en skiljelinje blivit tydlig mellan forskare och ortodoxa resp. lutherska sympatier. De senare har velat utmåla denna massrörelse bland lantbefolkningen som grundad på krassa ekonomiska beräkningar. Sant är att det i hög grad var obesuttna, torpare och inhysesshjon, som konverterade. De var fattigast och hade minst att förlora vid den oundvikliga efterföljande konfrontationen med hemortens rent lutherska överhet – godsägaren under vilken de lydde, den lutherska pastorn, skolläraren. Bland dessa de fattigaste på landsbygden spriddes hoppfyllda rykten, när det framkom att skaror av en hjälpsökande och hjälpbehövande allmoge med risk för stränga ordningsstraff begett sig till Riga där de ansökt om och fått företräde hos biskop Filaret I, överherden för Est- och Livlands ortodoxa.

Framför allt hoppades de jordlösa på mark och på befrielse från tunga pålagor från godsägarnas sida. Moraliskt stöd erhöles både hos biskopen och hos det i allmänhet starkt antityskt inställda ortodoxa prästerskapet; Konvertiterna kunde också räkna med stöd från ortodoxt kyrkligt håll i sina suppliker och klagoskrivelser. I alla landsändar sökte sig skaror av allmoge till prästerna i de då fåtaliga ortodoxa kyrkorna – sådana fanns i allmänhet blott i de större provinsstäderna. På sina håll fick prästerna hyra lokaler ute i byarna för att kunna ta emot, undervisa och smörja de stora skarorna av konvertiter.

Under ett par års tid konverterade ständigt nya skaror av människor, tills i vissa landsändar upp till en tredjedel av befolkningen övergått till ortodoxien. Så var det på Ösel. På andra håll övergick ännu fler – på grannön Moon konverterade 70%, på den lilla ön Kynö i Rigabukten övergick nästan hela befolkningen till ortodoxa kyrkan.

skap i markerna, plöjde sina åkrar med sina årder och fiskade på havet i sina små båtar.

Före svenskarna fanns esterna i landet. Svenskarna slog sig emellertid ner i områden som dittills saknat fast befolkning och undvek sålunda direkt sammanstötning med esterna. Men någon gång korsades dock invandrarernas och urbefolkningens intressen; det gällde i fråga om höttäkt och skogsavverkning. Det finns uppgifter om tvistigheter i dessa avseenden, men motsättningarna tycks aldrig ha blivit djupgående. Ester och svenskar levde

sida vid sida i god grannsämja, även om man ibland – som det blir i sådana situationer – var spefull mot den andra nationen. Skillnaden i rättsligt avseende och olikheterna i språk och tradition gjorde dock att huvuddelen av den svenska minoriteten inte gick upp i den omgivande estniska majoriteten. Men i det avseendet var förhållandena olika i olika områden, och under århundradens lopp sögs många svenska gårdar i bebyggelsens utkanter in i den estniska gemenskapen.

Forts. i nästa nr

Ryska regeringen fruktade emellertid de krafter som satts i rörelse. Man levde i rädsla för 1848 års revolutionära stämningar, och konverteringarnas växande antal hejdades bl a genom att man överflyttade biskopen av Riga till det inre av Ryssland.

En viktig sida av konversionsproblematiken har från lutherskt håll undvikits eller berörts med mycket lätt hand – inställningen till allmogens situation hos Balticums evangelisk-lutherska kyrka. Bönderna mötte föga förståelse för sina svårigheter hos de lutherska pastorerna. Prästerskapet var tyskt till börd, språk och sinne. Genom patronatsrätten var pastorn knuten till den lokala tyska godsägaren. I konverteringen ingick därför ett viktigt moment av protest mot pastorernas tyskspråkighet och likgiltighet för böndernas villkor. Man hoppades att genom att omfatta Rysslands statsreligion, den ortodoxa tron, möta större förståelse och få drägligare villkor. Från lutherskt, framför allt tyskbaltiskt, håll angreps övergången till ortodoxa kyrkan som "förryskande" och antinationell. Båda synpunkterna kommer från en part i målet och är felaktiga. Den ortodoxa kyrkan var inte mer förryskande än den lutherska var förtyskande. När konversionsrörelsen började skyndade sig den ortodoxa kyrkan att låta översätta liturgisk och annan litteratur till estniskan; man vann sig om att utbilda ett estniskspråkigt prästerskap. Viktigast i detta sammanhang var att nu skulle en utbildning av präster, diakoner osv ur den estniska allmogens egna led systematiskt eftersträvas, något som den lutherska kyrkan under flera seklers existens i Estland inte hunnit fram till. Vid de andliga seminarierna i Pskov och Riga fick allmogens barn en ortodox högre utbildning, i många fall genom stöd från statliga och privata stipendiefonder. Några av dem fortsatte studierna vid någon andlig akademi, många blev präster, ärkepräster, t o m biskopar.

Konvertiterna kom på många sätt att utgöra ett salt i den lutherska landsbygdens stillastående kyrkliga och kulturella liv. Folkundervisningen tog ett stort steg framåt. På sina håll fördubblades det hittills glesa skolnätet – man måste ju nu ordna skolor åt barnen av

de båda konfessionerna. Skolor och lärarkrafter fick tillfälle att konkurrera med varandra, friplatserna för medelösa elever blev fler, antalet utdelade stipendier steg. De lutherska pastorerna tvingades till att i kampen om själarna bemöda sig om ett aktivare kyrkligt liv; brödraskap och föreningar av skilda slag bildades, man ordnade basarer, fester och andra sammankomster. Konversionsrörelsen kom att utgöra en motvikt mot den kontinuerliga förtyskningen i de glesa leden av den estniska intelligentsian. Det har ovan redan berörts hur prästerskap av de båda konfessionerna nu tvingades lära sig folkets språk. Sammanfattningsvis kan sägas att esterna i fortsättningen mångenstädes genom att spela ut de båda icke-estniska folkgrupperna mot varandra lyckades uppnå ett jämviktstillstånd där det estniska nationella elementet kunde göra sig mera gällande . . .

På 1880-talet uppstod en något mer begränsad men likartad konversionsrörelse över till ortodoxien. Denna gång uppmärksammade myndigheterna tydligare dess förlopp; sålunda övervakade generalguvernören personligen aktivt bl a kyrkobyggnationerna i de nygrundade församlingarna. Till dessa under 1880-talet grundade församlingar hörde Ormsö.

Ön hade drygt 2 000 invånare vilka bodde i ett halvdussin byar. 90% av öborna var svenskspråkiga, 10% hade estniska som modersmål. De tillhörde alla – åtminstone nominellt – öns lutherska församling. Tillståndet där var under denna tid ganska förvirrat. Det religiösa livet synes ha varit svagt, att döma av den väckelserörelse som växte fram när vid 1880-talets början en rikssvensk missionär, Österblom, tillhörande Evangeliska fosterlandsstiftelsen, stationerades på ön och där inledde evangeliseringsarbete. Väckelsearbetet vann starkt gensvar. Man började hålla bönenmöten ute i byarna, och kyrkan stod nästan tom. Också i nattvardsgången deltog ytterst få. Trots att den lutherska kyrkan år 1886 lyckades få Österblom utvisad ur riket fortsatte den frikyrkliga väckelsen att blomstra. Det var i detta läge som den ortodoxa tron spreds från fastlandet till Ormsö. Det synes ej osannolikt att

oviljan över den lutherska kyrkans roll i Österbloms utvisning kan ha bidragit till konverteringarnas antal.

År 1886 lät på en gång ett par hundra ormsöbor smörja sig till den ortodoxa tron. Samma år grundades öns ortodoxa församling. De första gudstjänsterna hölls i Sviby lutherska skolkhus. I Sviby hörde de flesta ortodoxa hemma. Också i Förby bodde åtskilliga, för övrigt fanns spridda ortodoxa hushåll i de övriga byarna. Efter en kort tid hyrde man lokaler för gudstjänst i bondgårdar, varannan söndag i Förby och varannan i Sviby.

Till medlemsantalet, ett par hundra i den nygrundade församlingen, torde få räknas också de konverterades barn. Antalet stämmer då ganska bra med uppgiften att församlingen på 1890-talet hade omkring 500 medlemmar. På 1910-talet uppgavs 602 ortodoxa, medan öns lutherska kyrka registrerade 1 535 lutheraner. Ormsö hade då 2 250 invånare.

Enligt Hyrenius återvände år 1905, när tsarregeringen gjorde lätnader för sådan som önskade rekonvertera, "de flesta" till den lutherska församlingen. Gideon Danell meddelar år 1907 att två år tidigare "400 av de 600 ortodoxa ormsösvenskarna" genast återvänt till sin gamla tro, och "av de återstående lär en god del tillhöra de åldersklasser (14–21 år) som ännu ej ha rättighet till övergång". Pastor Melin förde åren 1905–1909 en lång strid med öns ortodoxa kyrkoherde Jakob Waarask rörande församlingstillhörigheten för vissa konvertiter och sådana som önskade återvända till den lutherska församlingen. Mellan raderna kan man läsa att båda parterna härvid i vissa fall handlat självrådigt.

Hyrenius' och Danells uppgifter bygger på Melins anteckning att han år 1905 vid två tillfällen åter upptog sammanlagt 271 män och kvinnor i den lutherska församlingen. Då den ortodoxa församlingen på 1890-talet räknade omkring 500 medlemmar skulle detta betyda att år 1905 (inklusive minderåriga barn) över hälften av de ortodoxa lämnat sin tro. Detta kan dock inte stämma. 1904/1905 uppges de ortodoxa till 711 personer. Skolläraren Spuhl på Ormsö som i sina uppgifter visat sig synnerligen tillförlitlig

nämner omkring första världskriget siffran 602 ortodoxa. Den ortodoxa församlingen på ön befinner sig, rapporterar Spuhl, i snabb tillväxt, emedan var och en som lämnar lutherska tron och övergår till den ortodoxa samtidigt befrias från alla skatter till lutherska kyrkan (och skolorna). De lutherska källornas uppgifter om de ortodoxas massåtergång till lutherska kyrkan omkring år 1905 synes alltså diskutabel. Ormsö ortodoxa församling synes i stället under tidsepoken 1885–1918 ha varit synnerligen livskraftig.

Som en parentes kan nämnas att situationen för de jordlösa på Ormsö blev åtskilligt lättare mot seklets slut. År 1893 inköptes nämligen ön av ryska staten. Bönderna fick nu rättighet att till måttligt pris köpa sina hemman. Söderby gods styckades till små egendommar för torparna av vilka de flesta nu fick egna hemman. Genom ett kejsersligt manifest 5.11.1905 efterskänktes slutligen alla resterande skulder varefter torparna var ägare till sina gårdar.

1889 påbörjades byggandet av en ortodox kyrka. Jord för kyrkobygget fick tagas från Ormsö herrgårds jordar. Godsets ägare, friherrinnan Barbara von Stackelberg, protesterade då, varefter markförvärvet skedde genom expropriering. Läget för den blivande kyrkan var utmärkt väl valt, i Hulloby, som ligger mitt på ön vid havet på en öppen bergås. Hurro by var öns mest välbärgade och vackraste by. Där fanns redan Ormsö kommunalhus, tingsrätt, två handelsbodas och en svenskspråkig (luthersk) kommunalskola.

Kyrkan uppfördes i tegelsten, med sex torn och tak av plåt. Därintill planerades en tämligen stor kyrkogård. Prästgård och sockenskola inrymdes i ett och samma hus, där alltså både prästen och en klockare-skollärare fick bostad. Kyrkan invigdes 1890 och fick därvid namnet *Ormsö Kristi Uppståndelse kyrka*.

Öns ortodoxa skolväxnen ordnades genom grundandet av två ortodoxa sockenskolor vintern 1886/1887, i Förby och Sviby. Där undervisade prästen, de båda klockarna och en avlönad skollärare. Efter en kort tid överflyttades skolan i Förby till den nyupp-

Estlandssvenskarnas höstfest

Lördagen den 17 november 1979. Vi börjar kl. 18.00

Samma lokal, där vi firade årets hembygdsdag, alltså:
"Spårvägsrestaurangen, Blåsut, Enskede, Stockholm

Vi äter bräserverad biff med sallad. Bröd och smör. Öl. Kaffe.
Allt för kr 45:- per person (inträdesbiljett)
Starkare drycker ingår ej i biljettpriset

Underhållning i ord och musik
Trio spelar i pauserna och till dans

Anmälan adresseras till: SOV Vikingagatan 25, 1/2 tr ned
113 42 Stockholm

senast måndagen den 12 november 1979. Ange avsändarens namn och det totala antalet personer, som anmäls.

Per telefon sker anmälan enligt nedan:

SOV expedition:	08-32 48 78
eller	
Manfred Hamberg:	08-48 43 65
Thomas Lorentz:	08-49 33 76
Börje Nyman:	08-715 80 24

Vi förväntar stor anslutning av ungdom i alla åldrar

Alla mycket hjärtligt välkomna!
Styrelsen för
SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

förda ortodoxa prästgården och blev kommunalskola i Hulloby. Sviby hjälpskola flyttades år 1892 till Fällarna by. År 1912 rapporterades de båda skolorna ha sammanlagt 20 elever.

Sedan det tsarryska väldet sönderfallit och den estniska fristaten grundats upphörde de konfessionella skolorna. Ormsö skolväxnen inordnades i det övriga Estlands skolsystem. I Hulloby ortodoxa skola inrymdes därefter lokaler för öns estniskspråkiga skolbarn, den svenskspråkiga majoritetens barn undervisades i de andra skolorna.

Gudstjänsterna hölls under tsartiden regelbundet varje söndag. Intressant är frågan om gudstjänstspråket. Tyvärr är uppgifterna om detta svävande. Synbarligen användes i liturgien omväxlande svenska, kyrkoslaviska och estniska. Förf. har en minnesbild av att ha sett en svenskspråkig översättning

av liturgien, tryckt på 1880-talet i Helsingfors¹. Det är högst antagligt att denna översättning var i bruk på Ormsö. Öns första ortodoxa präst, Nikolai Orlov, var som framgår längre ned intresserad av att översätta kyrkoslaviska texter till folkspråket. Det är inte otänkbart att han på grundval av dessa kvalifikationer valdes till den nygrundade församlingens herde. Förf. har nedan sökt visa hur kyrkostyrelsen gjorde ansträngningar för att få svenskspråkigt prästerskap där svenskspråkiga ortodoxa fanns – en nästan olöslig uppgift.

¹ Förfn menar prästen Archangelsky's De Heliga Liturgierna af VÅRA HELIGA FÄDER JOHANNES CHRYSOSTOMUS och BASILIUS DEN STORE, vilken också har utkommit i Stockholm, nämligen år 1886, från David Lunds Boktryckeri. Jag själv är i besittning av denna förnämliga och sällsynta bok. Kérygma's red.

BERNHARD SCHMIDT – VÄRLDSBERÖMD OPTIKER

Glimtar av hans liv, bakgrund och barndom på Nargö

Speciellt för KUSTBON av Erik Schmidt

Innevarande år har 100 år förflutit från Bernhard Schmidts födelse. För många av KUSTBONs läsare är det naturligt att fråga: Vem var Bernhard Schmidt, och av vilken anledning figurerar han på dessa sidor? Nargöborna vet svaret, men för de flesta andra torde han vara ett okänt begrepp. Han gjorde inte mycket väsen av sig under sin livstid, han är död sedan närmare ett halvsekel, och hans verksamhet försiggick inom ett för gemene man ganska obekant specialgebit, den astronomiska optiken.

Hans inbundenhet gjorde, att uppgifterna om hans ursprung var sparsamma och ofta felaktiga. Hans härstamning angavs som tysk och hans barndom fick en onödig nimbus av mystik och överklighet då man försökte konstruera mer eller mindre plausibla förklaringar till detta genis dunkla ursprung. Lilla Estland upptar ingen stor del av världskartan, och det fordras en karta i verkligt stor skala för att Nargö skall få vara med. Hur kunde då denna ö uppe i Finska viken, vars yta är knappa 18 kvadratkilometer, bebodd av 200–300 människor, frambringa en vetenskapsman av internationella mått?

När man studerar förhållandena på Nargö före och under tiden för Bernhard Schmidts uppväxt kunde man se, att där fanns en del naturliga förutsättningar som befrämjade utvecklingen av en begåvad och vetgirig ungdom.

Nargöbornas materiella standard under 1800-talet låg avsevärt högre än vad som var fallet i Estland i övrigt, under denna tid då feodalväsendet fortfarande existerade och lantbefolkningen levde i okunnighet och förtryck. De var skickliga båtbyggare och snickare

och hade sinne för att utnyttja möjligheterna hos de material som stod till deras förfogande. Vid sidan av fisket var lotsning en av huvudnäringarna på ön, och denna personliga direktkontakt med andra nationaliteter bidrog i hög grad till att vidga nargöbornas horisont. Bildningsnivån inom familjen Schmidt var också tillräckligt hög för att inspirera till studier och förkorvran. Flerspråkigheten bidrog utan tvekan, och närheten till huvudstaden Reval gjorde, att en ambitiös ungdom i högre grad än andra, mer avlägset boende, kunde tillgodogöra sig de senaste rönen inom den snabbt expanderande tekniska utvecklingen i slutet av förra seklet.

Grundförutsättningarna för detta skapades dock ett sekel tidigare, i mitten av 1700-talet. Man vet inte med säkerhet, vilka som ursprungligen bebodde Nargö, men man vet med säkerhet, att ön avfolkades i seklets början, förmodligen genom pesten som ju härjade år 1710, under det rysk-svenska kriget. Enligt sägnen har endast en person överlevt, en kvinna, varav det estniska namnet Naissaar (kvinnön) som förekommer ffg år 1732.

Inflyttningen ser till stor del ut att ha skett från det närliggande Finland, antingen direkt eller via andra orter på Estlands nordkust. Den nargösvenska dialekten ger också belägg härför. Den vackra skogen på Nargö spelade en betydande roll i Revals försörjning med ved, och myndigheterna befrämjade därför på alla sätt nyinflyttning till ön. Öborna fick sålunda rättigheter som borgare i hansestaden Reval, vars befolkning i slutet av 1800-talet till 80% utgjordes av tyskar. Detta medförde, att de inskrevs i kyrkoböckerna, varvid familjenamnet skulle uppges. Då sådana inte var i allmänt bruk löstes problemet ofta med prästens hjälp, som välvilligt framlade olika förslag.

Bernhard Schmidt vid sitt sista besök i Estland 1929

Då prästerna var tyskar, är det naturligt att många nargöbo fick ett tysk klingande efternamn.

Så var fallet med Bernhard Schmidts förfader Matts som i mitten av 1700-talet via Neeme (?) invandrade från Borgåtrakten i Finland. Två av hans sju söner tog efternamnet Schmidt. Den enes grav på Nargö kyrkogård, med namnet Jaan Schmidt och årtalet 1756 på ett träkors fanns fortfarande kvar på 1930-talet. Efter honom uppkallades det schmidtska bostället "Jaan ställi".

1756 ser ut att ha varit Jaans födelseår, då hans son Jakob föddes år 1780. Jakob dog 9.5.1871, 91 år gammal och hans tio år yngre hustru Anna två dagar senare. De begravs samtidigt.

Det ursprungliga schmidtska huset brann år 1854, och 1856–57 byggde Jakob det nuvarande huset "nägra famnar längre söderut". Stället arrenderades av kronan.

Jakobs son Matthias föddes 1821 och gifte sig år 1852 med Anna Elisabeth Jürgenson (barnbarnsbarn till Matts). Matthias dog 1870 och Anna blev som 39-åring änka med tio barn, varav den äldste var arton år och den yngste föddes tre månader efter faderns död.

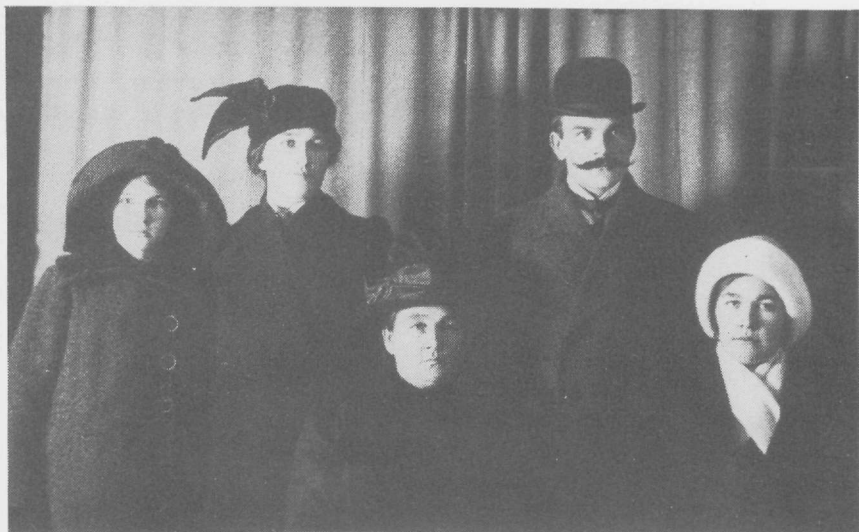
Matthias Schmidt hade börjat förhandlingarna om friköp av sitt arrendeställe. Dessa fullföljdes av den 18-årige sonen Karl, som tre år efter faderns död köpte egendomen för 240 rubel. Köpehandlingarna är utskrivna med Matthias namn ändrat till Karl.

Till gården, vars storlek var 30 tunnland hörde följande ekonomibyggnader: bastu, smedja, klädeskammare, mangelkammare (rullkamar), nätkammare, fiskkammare, stall, ladugård, hölada samt väderkvarn och nät-hus på stranden gemensamt med en annan familj. Fram till första världskriget hängde Matthias finkläder i klädkammaren: hög hatt, knäbyxor av sammet och två stadsskräddarsydd långrockar med skört av kläde. Familjens ekonomiska ställning synes alltså ha varit förvånansvärt god, särskilt om man jämför med samtida förhållanden i Estland i övrigt.

Även bildningsmässigt synes behoven ha varit tillfredsställda. Redan innan det första skolhuset på Nargö byggdes år 1774-75 skedde undervisningen i Schmidts storstuga. Den meddelades på svenska, och de första lärarna var de rikssvenska missionärerna Bergsten och Berg. Först 1925 fick Nargö estnisk folkskola.

Matthias son Karl Konstantin föddes 22.3.1853. År 1866 gick han i tysk skola i Reval. 1878 gifte han sig med 18-åriga Maria Helena, dotter till Georg (Karu-Jüri) Rosen. Marias hemgift var 500 rubel, dubbla värdet av den schmidtska fädernegården (!). Karl Schmidt var vid sidan om fisket och lotsningen också kommunalskrivare. Han talade tyska med barnen för att de skulle lära sig språket, men hans kunskaper i ryska räckte inte alltid till för att översätta de officiella ryska cirkulären och förordningarna, varför han ibland fick ta hästen och fara de 9 kilometrarna till öns nordspets, där fyorkommandanten von Thön var honom behjälplig vid tolkningen. Bernhards far var alltså bevandrad i fyra språk, och betydelsen därav kan med tanke på hans framtida utveckling knappast överskattas. Karl Schmidt dog i tbc den 16.11.1889, 36 år gammal. Maria är 29 år och änka med fyra barn, varav den äldste, Bernhard 10 år.

Bernhard härstammar inte bara på fädernet och genom sin farmor Anna Jürgenson från Matts, utan även på modernet. En av Matts söner, "Gamel-Jüri" Jürgenson (som senare ändrade efternamnet till Rosen), var nämligen far till "Karu-Jüri" Georg Rosen

Bernhard Schmidts mor och syskon. Fr v: Ester, Olga, mor Maria, August och Bertha, ca 1914

som i november 1854 gifte om sig med Maria Klamas f 1815 från Uuetoa gård på ön Rammo.

Maria Klamas far, den frie bonden Johan Klamas, föddes 1789 och var son till Johan, född 1752. Johans far Klaus var son till en godsägare i Sibbo socken i närheten av Helsingfors och flydde undan det rysk-svenska kriget och pesten år 1710 till ön Rammo.

Maria Schmidt var en av de första eleverna vid Nargö nya skola. Senare genomgick hon en kurs i sjukvård och utbildades till barnmorska. Under sin livstid hjälpte hon de flesta nargöborna till världen och höll dem i handen som skulle ta steget ut i det stora okända. Man minns henne för hennes hjälpsamhet och varma mänsklighet.

Karls sjukdom och död 1889 förde med sig bekymmer för familjen Schmidt. Utan man i huset och med fyra småbarn var det inte lätt för en ensam kvinna att klara sig. En kort överblick av de viktigaste händelserna under de närmaste fem åren visar, hur hårt den unga änkan drabbas:

1890

Maria genomgår en mycket svår operation. Utsikterna för en lycklig utgång är närmast obefintliga, men hon överlever.

1891

Karls tretton år yngre bror återvänder från Ryssland där han fullgjort sin femåriga värnplikt vid Kejserliga Livregementet till häst.

1892

Frans och Maria är på hemväg från stan när isen börjar brytas upp. Två gånger lyckas de få upp hästen som gått ner sig, men när isflaken blir små som bordsskivor är de tvungna att lämna hästen för att rädda sig själva.

1893

Bernhard och hans yngre bror August skjuter glödande kol med slangbåge upp genom den mörka spiskupan. Kolen far upp genom skorstenen och antänder halmtaket. Grannarna bankar på och skriker att huset står i lågor. Taket och vinden brinner ner och väggarna förkolnas. Med grannarnas hjälp repareras huset. Alla fönsterbågar får olika profiler, beroende på vilken granne som snickrat den.

1894

Bernhard mister högerhanden vid en explosion.

Frans, som skrev friarbrev till broderns unga vackra änka redan under sin vistelse i Krasnoje Selo fortsätter att fria, och till slut, åtta år efter Karls död, år 1897 ger Maria med sig. Försörjningsbördan har blivit för svår för henne ensam. Bröllopet står i dagarna tre, gästernas antal är omkring hundra, man har bryggt tvåhundra stop öl och inköpt 48 flaskor portvin (sic!) från stan.

Men livet på Nargö är strävsamt. Isolering under flera månader varje höst och vår då isarna varken bär eller bris-

Nargö gamla kyrka fotograferad av Bernhard Schmidt med hans hemgjorda kamera 1894

ter och fiske inte är att tänka på. Jakt på sjöfågel och säl ger viktiga tillskott till det dagliga brödet, men ibland blir jägarna borta. Intäkterna från lotsningen tillfaller varje hemman i tur och ordning, oavsett om det finns en man i huset som kan fara ut och möta båtarna eller inte. Höststormarna kräver sin tribut i förstörda fiskeredskap och båtar och män som bärs till den sista vilan under martallarna på Nargö kyrkogård – om havet lämnar dem ifrån sig. Men de gör också sitt till vid sådana tillfällen, då Gud behagar välsigna stranden. De grundfyllda farvattnen kring Nargö, som ju ligger mellan de båda farlederna till Reval, gör, att skeppsbrott spelar en viktig roll i nargöbornas försörjning med klingande mynt, byggnadsmateriel, livsmedel och andra förnödenheter. Bärningbolaget har ett stående avtal med nargöborna. Bärningslönen för den finska ångaren Virgo var således 1000 rubel att delas mellan 15 nargöbor som öste och pumpade en natt för att hålla haveristen flytande och få in den i lä av ön. August Schmidt, som var 15 år, fick 45 rubel som sin andel. Det var grova pengar för en pojke, när en dräng fick 40–45 rubel för en hel sommars arbete.

En annan båt lämpade sin last av silltunnor överbord för att komma flott, och nargöborna bärgade silltunnorna genom att ljustra dem.

Man kunde också, efter att ha lossat ett strandat fartyg hela dagen, återvända på natten, smörja vaktmannen med

en silverrubel och bärga en båtlast säd för eget bruk.

Ibland kunde samvetskonflikter uppstå, som när mjölsäckar en lördagkväll började flyta i land utanför Matts Mattssons hus. För det var så, att Matts var baptist och inte kunde arbeta på en lördag. Dottern sändes då över till grannen för att se hur mycket grannens klocka var, varefter den egna klockan drogs fram en halvtimme. Fast grannen var heller inte dummare än att han gissade sig till vad det rörde sig om. Så de möttes vid vattenbrynet några minuter efter midnatt, när klockan i verkligheten just slagit elva . . .

Fartyg som grundstötte sent på hösten kunde ibland på g a ishinder inte bärgas, och givetvis bärgade nargöborna då för eget behov varenda sak som gick att plocka eller skruva eller bryta eller bända loss med handkraft. Pastor Gustavsson från svenska kyrkan i Reval fann för gott att från predikstolen fördöma detta nargöbornas nit, och sällan har en predikan väckt så ont blod bland församlingen. Buttra och surmulna stod männen på kyrktrappan, tills Valli-Frans gav uttryck åt det allmänna missnöjet: "Va fan har prästen mä skipi ti gärand? Hä bläi jo lämnast dit!"

Trots de svåra tiderna skapade sig de Schmidtska barnen en position i livet:

Bernhard

blev trots förlusten av högerhanden en internationellt berömd vetenskapsman.

Wilhelm

dog i en ålder av 1 1/2 år.

August

mönstrade som 17-åring på ångaren Mandschuria och for till Fjärran Östern. Tog styrmansexamen i Baltischport och kaptensexamen i Vladivostok år 1912.

Olga

Tog anställning som servitris i Finland och gifte sig med assessor William Vallenius, borgmästare i Joensuu.

Bertha

gifte sig med folkskollärare Nikolaus Blee, sedermera utbildningsministeriets folksekreterare för den svenska minoriteten i Estland.

Esther

född i äktenskapet mellan Maria och Frans for i unga år utomlands och gifte sig med greve Armand de Vernou de Bonneuil, Frankrike.

Vid faderns död var Bernhard tio år gammal, en tystlåten pojke som i byskolan insöp all tillgänglig lärdom. Utan att vara direkt enstöring höll han sig ofta för sig själv, absorberad i tekniska handböcker och en bok om astronomi, tjock som en bibel. Han förklarade gärna sina teorier för sin yngre bror August, som ibland inte begrep så mycket av det hela.

Historien om hur Bernhard som pojke hittade en flaskbotten på stranden som han sedan med sand slipade till sin första lins är visserligen påhittad, men innehåller trots allt ett visst mått av sanning. Ty Bernhard högg ut en lins ur ett halvmeterstort stycke nattgammal genomskinlig is. Placerad framför ett ljus eller en fotogenlykta hade den en imponerande effekt!

Av gamle Kupka (Jakob Shulman) fick han en kikarlins som han monterade på en dragspelsbälj som han för en billig penning köpt av någon. I bälgens andra ända konstruerade han en anordning för de fotografiska plåtarna, och kameran var färdig. Framkallningen skedde i den mörklagda bastun, där ett ljus brann bakom rött glas. Att bastun fattade eld dämpade inte hans entusiasm. Förresten förstördes endast en träbänk och ena väggen, för vatten

fanns tillhands och eldsvådan släcktes snart. Bilderna sålde han för 20 kopek styck, och en bild av Nargö gamla kyrka, tagen med denna egenhändigt byggda kamera finns fortfarande bevarad – en verklig klenod!

Lite senare, samma höst, hade han blandat krut och skulle prova dess styrka. Ett järnrör fylldes med krut, ändarna pluggades igen och en hemmagjord stubin svarade för tändningen. För att inte smällen skulle höras, försiggick experimentet några hundratal meter hemifrån i skogsbrynet, och intresserad åskådare var läraren Klanmans 20-åriga släkting, anställd som dräng hos någon.

När förberedelserna var klara, tutta- de Bernhard på och pojkarna sprang till skogs för att iaktta effekten. Men tiden gick och ingen smäll kom, och Bernhard trodde, att stubinen slocknat. Just som han tog upp röret, exploderade det, och Bernhard miste två fingrar, förutom att han fick andra blesstyrer. Smällen var så hård, att August och Kornelius, som lekte med båtar bland Vallbergen hörde den, fast de inte kunde känna till orsaken. Det var sent på kvällen, i skymningen.

När August kom hem, låg Bernhard i svåra plågor. Mamma hade förbundet handen och redan samma natt fördes han till Reval i en segel- eller roddbåt. Det tog närmare fyra timmar att ro i vackert väder, och med förlig vind kunde man segla sträckan på två. Det var i oktober.

Nästa dag hittade August de bortsprängda fingrarna. De låg på femtio stegs avstånd ifrån varandra.

I Reval togs Bernhard av någon anledning in på gratisospitalet där man helt enkelt amputerade underarmen 10 cm nedanför armbågen, och sydde huden över stumpen. Maria som var sjukvårdskunnig var förtvivlad.

Under pojkåren hade Bernhard målat några tavlor, han spelade på familjens harmonium (liten orgel) och hade också byggt sig en fiol. Hemkommen från sjukhuset band han en dag ett gummiband om stumpen av sin högra arm, stack stråken emellan och försökte spela, men det gick inte, och han gav snart upp.

Däremot gav han inte upp experimenterandet. Skruvar, träbitar, järnde-

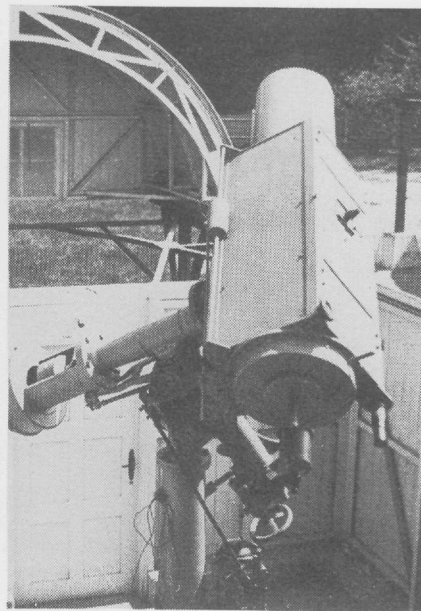
lar och annat monterades ihop till en elektrisk maskin som broder August fick i uppdrag att veva, August vevade och tröttnade och vevade igen, och när ingen ström kom tappade han intresset för det elektriska. Bernhard skrek: veva, VEVAAA . . . men August stack. Rasande och besviken över broderns brist på uthållighet tog Bernhard upp en torkad koskit och slängde den efter sin medhjälpare som gett upp, precis när försöket höll på att lyckas . . .

Efter konfirmationen 1885 stannade Bernhard i Reval där han fick hjälp och uppmuntran av baron Francken, direktör för bärningsbolaget som opererade i farvatten runt Nargö. Han fick anställning på bärningsbolagets kontor där han under nästerna passade telegraf och telefon.

Redan under denna tid sysslar han med astronomiska observationer. Han rådes av tidskriften "Astronomischer Rundschau" att byta ut sitt hemmagjorda 5-tumteleskop mot en köpt 2-tummare, och i samma tidskrift anföres han som en av upptäckarna av Nova Persei år 1901.

Från 1898 är han anställd som ritare och konstruktör hos den elektromekaniska fabriken VOLTA, där han stannar i tre år. Han får den ena komplicerade arbetsuppgiften efter den andra och anser att han bör skaffa sig en ingenjörsexamen för att komma upp i en lön som bättre motsvarar hans arbetsprestationer. I oktober 1901 skriver han in sig vid Chalmers Tekniska Institut, som han dock lämnar i november samma år, för att bege sig till Mittweida i Tyskland, där han fortsätter sina tekniska studier. Här är han i full färd med att slipa linser och speglar. När han använt värdinnans polerade byrå som underlag blir han vräkt. Han finner en ny bostad på Mittelstrasse, inreder en enkel verkstad i en övergiven kägelbana och ber att tillfälligt få avbryta sina studier för att slutföra en beställningsslipning. Men inte heller i Mittweida tar han ingenjörsexamen. Hans studier avbryts 1904 och hans självständiga verksamhet inom den astronomiska optiken tar sin början på allvar.

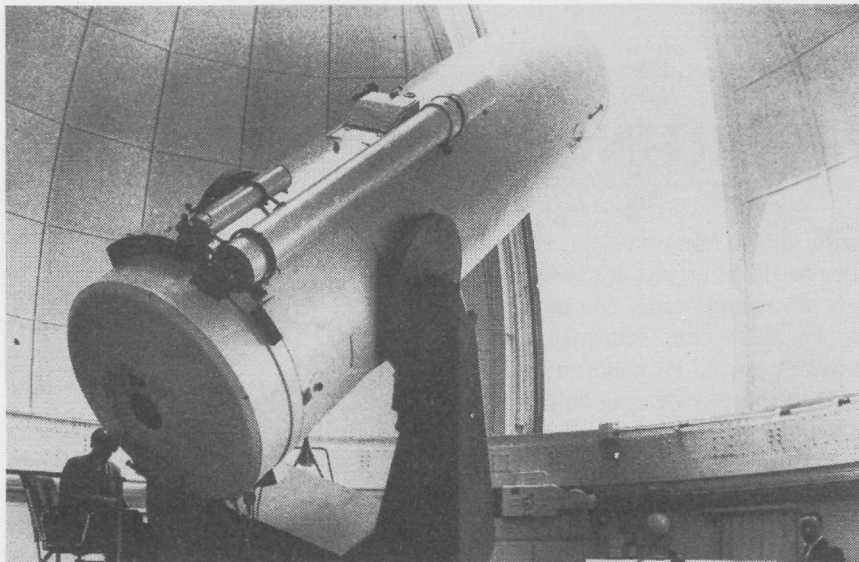
Slipningen av linser och parabelspeglar är ett tidskrävande arbete som tar veckor och månader i anspråk. De

Det första Schmidt-teleskopet uppfunnet och byggt av Bernhard Schmidt. F.n. i Bergedorfobservatoriet, Hamburg

stora glasblocken fästs vid underlaget med beck, och slipningen försiggår för hand. Maskinell slipning tar han föraktfullt avstånd ifrån: om ett fel uppstår, slipar maskinen vidare, varvid felet förvärras. Hans oerhört känsliga vänsterhand upptäcker emellertid omedelbart minsta ojämnheter.

Bernhard Schmidts tålmod och skicklighet ger resultat. Hans parabelspeglar röner erkännande och blir kända inom amatörekretsar. Han uppnår matematisk perfektion och framställer speglar som är oöverträffliga. Han köper sig en öppen Opel, och sänder vännen Grünfeld till bilskola för att ta körkort. Tillsammans gör de utfärder runt Tyskland och Schweiz. Grünfeld fotograferar Bernhard bakom ratten, negativet spegelvänds och det ser ut som om Bernhard körde med höger hand. Stor förtjusning, och bilden visas för alla vänner och bekanta. Bernhard anser tiden vara mogen att kontakta yrkesastronomerna, och börjar ett intimt samarbete med observatoriet i Potsdam. Han får i uppdrag att slipa om observatoriets 50-cms-objektiv och arbetet lyckas över förväntan. Men omslipningen av 80-cms-objektivet går honom förbi. På ministeriets order lämnas uppdraget till den kända firman Steinheil. I kampen mot storindustrins inflytande drar den enarmade amatören det kortaste strået.

Bergedorfobservatoriets nya Schmidt-teleskop, invigt 1955

Under första världskriget interneras Bernhard Schmidt såsom tsarrysk, fientlig medborgare och hans verkstad konfiskeras. År 1916 får han i uppdrag att bygga en horisontalspegelanläggning för observatoriet i Bergedorf, nära Hamburg, men det är först under revolutionsdagarna i november 1918, som han av arbetar- och soldatrådet beviljas tillstånd att besöka Bergedorf och ställa upp spegelsystemet.

Han konstruerar ett periskopsystem för passagerarflygplan med över 100-gradigt synfält. Han patentanmäler uppfinningen och förhandlar med Junkers flygplansfabriker, men utvecklingen inom flyget går i andra riktningar, och det ger inga finansiella framgångar. Samma missräkning upplever han när han 1926 patentanmäler ett böjligt optiskt system, som i medicinen går under benämningen gastroskop. Man letar förgäves efter hans namn i samband med uppfinningen.

Under depressionen 1924 och 1929–30 återvänder han till Nargö. Gör långa promenader, diskuterar med byborna och funderar på sina uppfinningar. Han har bestämda åsikter om kvinnor. Lärarinnan har "sträv och ojämn hy", och sekreteraren är "som av plåt". Han fortsätter experimenten inom ett älsklingsområde: att kunna segla i motvind. "För segling i motvind använder jag mig av en snabb, lätt vindturbin som driver en propeller. Det är endast fråga om att konstruera propellern så att vindturbinens stora tillbakatryck övervinnes – föralldel ett nog så knepigt problem."

Fram till andra världskriget hängde hans propeller kvar på Nargö. Den hade monterats på en mast i Eduard Rosens roddbåt, och Bernhard seglade till fiskhamnen i Reval där fiskmadammerna hade roligt åt hans "kaffe-kvarn".

Men då inte heller dessa teorier rön-te någon framgång hos Patentverket, insåg han att vidare samröre med detta ämbetsverk enbart skulle innebära förlorad tid.

Ett besök i Dorpat övertygar honom om, att han ingen framtid har i Estland, och han återvänder till Tyskland där han sedan 1926 är verksam som ett slags frivillig medarbetare vid observatoriet i Bergedorf. 1927 deltar han i en vetenskaplig expedition till Jokkmokk i Lappland för att fotografera en solförmörkelse. I maj 1929 deltar han i en annan expedition till Filippinerna. Trots att hans horisontalspegel såg amatörmässig ut vid sidan av de andra expeditionernas sofistikerade apparater stod hans färdiga fotografier i en särklass för sig själv.

År 1930 lyckas Bernhard Schmidt äntligen förverkliga sin egen och alla astronoms dröm – det komafria spegelteleskopet. Genom att placera en korrektionsplatta framför spegeln åstadkommer han ett nytt optiskt system, Schmidtoptiken, och konstruerar det första Schmidtteleskopet, en kamera för astronomiskt bruk, som tecknar klart ända ut till plåtens ytterkanter, utan störande koma och astigmatism.

Trots att Bernhard Schmidts fantastiskt tydliga bilder av stjärnhimlen förekommer i facktidsskrifter, och trots att han lanserar en försäljningsoffensiv, där hans fantastiska kamera salubjuds till det facila priset av 5500 Mark, lyckas han under sin livstid inte få en enda beställning. Förhandlingarna med ryssarna strandade då de försökte pruta. Bernhard svarade lakoniskt, att "ett av Bernhard Schmidt konstruerat teleskop endast kunde säljas till ett av Bernhard Schmidt fastställt pris". Han var djupt besviken, men lät sig inte nedslås. "Om Bernhard Schmidt kommer en gång hela världen att tala" lär han ha sagt, och däri blev han sannspådd.

Den schmidtska optiken började sitt segertåg först efter 1936, då tyskarna lyfte på slöjan över korrektionsplattans framställning. De första som tillfullo förstod vidden av dess betydelse, var amerikanerna som på Cal Tech's verkstad byggde ett 18-tums provexemplar för observatoriet i Mont Palomar, Kalifornien. Dess fenomenala prestanda inspirerade till bygget av "Big Schmidt" med en 48-tums lins framför en 72-tums spegel. Denna har främst används vid kartläggandet av stjärnhimlen, som man fotograferat på 1870 plåtar i storlek 14x14 tum. Den färdiga stjärnatlasen kommer att bli astronoms bibel under de närmaste hundra åren.

För att man skall få ett begrepp om denna apparats prestanda, kan nämnas, att Big Schmidt ser ett stearinljus på 15 000 kilometers håll, dvs ungefär motsvarande avståndet mellan Sverige och Australien.

I dag finns Schmidtteleskop på de flesta framstående observatorier jorden runt. Förutom för rent astronomiska observationer används de till att följa satelliters, meteorers och kosmossonders rörelser.

Bernhard Schmidt dog i Hamburg den 1 december 1935 och begravs på kyrkogården i Bergedorf. Inskriften på hans gravvård PER ASPERA AD ASTRA uttrycker hans livsverk bättre än långrandiga utredningar: GENOM SVÄRIGHETERNA MOT STJÄRNORNA.

(Forts. nästa s.)

Forts. från föreg. nr.

TOMAS DREIJER

SÄLJAKTEN PÅ RUNÖ

Höstresan

Höstresan "hestreisa" var den jaktperiod när säljägarna från Runö seglade till platser som låg långt ifrån hemön. Ända fram till 1890-talet seglade många båtlag med sina jalar långt in i Finska viken och bedrev jakt på säl utmed kusten och på öarna både i Finland och i Ryssland. De seglade då iväg i början eller i mitten av augusti månad. De båtlag (jaktlag) som jagade utmed Estlands västra kust och på öarna där, seglade iväg några veckor senare.

Varje båtlag hade sina bestämda platser där de jagade. Till dessa platser seglade de i regel år från år. Dessa jaktplatser tillhörde i de flesta fall större gods "hov" vid kusten. Några platser tillhörde också olika byar.

För rätten att bedriva jakt erlades en arrendeavgift, som i de flesta fall betalades med sälspäck. Avgiftens storlek

1957 döptes Mittelstrasse i Mittweida, där han bodde, till Bernhard Schmidt-Strasse och huset försågs med en minnestavla:

I detta hus bodde och arbetade 1901–1908 Bernhard Schmidt f 1879 d 1935. Genom sin banbrytande uppfinning vidgade han vetenskapens blick av världsalltet och uppnådde världsberömdhet.

1958 togs Bernhard Schmidts mer än hundraåriga barndomshem under statligt beskydd och 1961 försågs huset med följande minnestavla:

Här föddes och levde Bernhard Schmidt, 1879–1935, XX århundradets framstående optiker, skapare av ett nytt optiskt system.

Det finns all anledning för oss att framhålla, att denne den mest kände av Estlands söner tillhörde vår folkspilla – Bernhard Schmidt var estlands-svensk.

Erik Schmidt

kunde variera från ort till ort. På en del orter betalades en viss del av fångsten, som motsvarade ca en tiondel av denna. På andra orter betalades en viss kvantitet späck. På något ställe ville t ex förvaltaren på godset ha sälskinn i stället för späck. På platser som tillhörde byar ville byborna ibland ha sälkött som betalning. Att betala med sälkött var ju den förmånligaste betalningsmetoden. Sälkött fanns det i regel gott om. Var fångsten mycket liten, kunde arrendeavgiften helt utgå ibland.

Båten med vilken de seglade till höstresan ägdes av 4-5 gårdar. Varje gård hade sin andel (en del) i denna. De flesta helgårdarna hade delar i minst två båtar. Där det fanns flera män i gårdarna hade några av dem skaffat sig del i en jala till. Helgårdarna delades i början av 1900-talet till två gårdar (halvgårdar). Varje halvgård som kallades "bre" eller "halvbon" erhöll då var sin båt (jala). Delen i jala var personlig och tillhörde en man. Den tillföll sedan sonen till denne eller dotter om son saknades. Gifte någon in sig i någon gård, eller flyttade, följde delen i båten med till den nya gården. Därför kunde t ex ett år en gård vara delägare i en "jala" medan året därpå en annan gård var delägare i samma "jala".

Dr Ernst Klein, som skrev en mycket innehållsrik bok om Runö 1924, har redogjort för var de olika jaktplatserna var belägna sedan gammalt. Han har även sagt vilka personer från olika gårdar hade rätten att jaga då på dessa platser. Detta enligt ett protokoll från 1860.

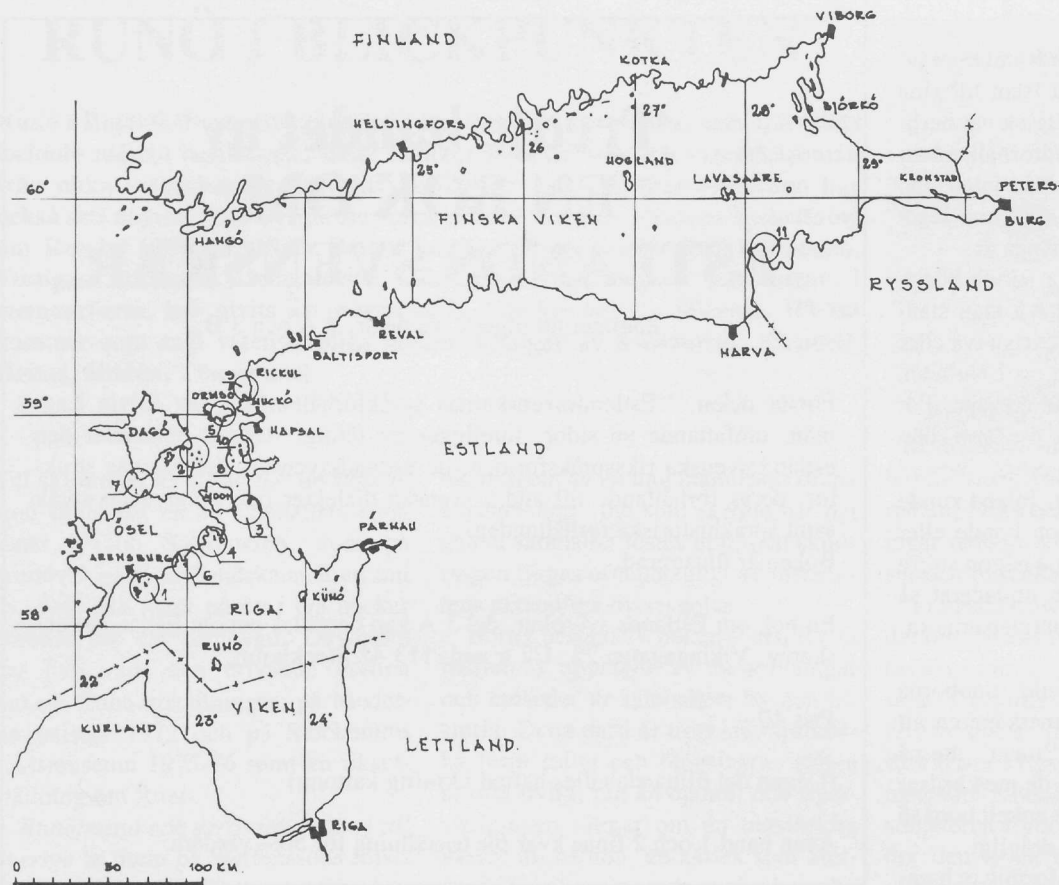
Jag har på denna skiss över Rigaviken och Finska viken velat ange de olika jaktplatsernas ungefärliga läge där runöborna i början av 1900-talet bedrev säljakt under hösten. Siffran markerar platsens läge. Samma siffran anger även vilken båt (båtlag) som jagade på denna plats.

Varje båt (jala) hade ett registrerat namn. Samma "jala" hade i regel ett

annat namn på runska (runöspråket) vilket ibland kunde vara ett egendommeligt öknamn. Det runska namnet användes alltid i dagligt tal.

Vid namnen på gårdarna har jag även infört bokstäverna N (norr), S (söder), Ö (öster) och V (väster). Detta betyder t ex att N (norra) halv (de som bodde på den delen av gården) hade del i nämnda jala. Gård som saknar bokstav var odelad, d v s 3/4 gård eller helgård.

1. Abrobåten (som på runska kallades "Rouarsen") ägdes av gårdarna Berens (N), Duskas (Ö), Jons, Pass (N) och Prus. De jagade på Ösels sydostsida vid öarna intill inloppet till Arensburg, Allirahu ("Durgrunne"), Muratsi, Tulpe och ön Abro som gav namnet till båten.
2. Budden ("Budd'n) ägdes av Duskas (V), Hollingers (N), Kors, Skallus (Ö) och Ullis. De jagade på öarna och skären sydost om Dagö, Ahelaid, Hane, Heinlaid, Korkelaid, Köver och Vareslaid.
3. Grita ägdes av Bullders (V), Mass (Ö), Mågs (V) och Ulas (S). De jagade på ön Moon och på fastlandssidan. Platsen där de jagade var Ahjukare, Havanina, Moonlaid, Peva rotsegrundet, Sillaid m fl.
4. Gråjala ägdes av Anders (V), Benas (V), Mickos (Ö), Isaks (V) och Klas (N). De jagade på Ösels östra sida vid Saare "Särvike" väster om Kübarsaar. Platserna var Holmhof, Kübarsaar ("Kiparser"), "Klenks renka", Puhte m fl.
5. Hingsten ägdes av Bullders (Ö), Jons, Kokas och Mågs (Ö). De jagade på Ormsö östra sida från Rumpo i södra till Borby i norr. Det var en av de båtar som jagade under hösten i Estlands svenskbygd. Platserna där de jagade var Nätegrundet, Pasja, Rälbygrundet, Telmen, Tjuka m fl.
6. Icka ägdes av Benas (Ö), Bergs (V), Haggars (Ö) och Noggis. De jagade också vid Ösels östra sida vid Sikksaare ("Siksär"). De jagade vid "Siksärhall", "Stouandergrunne"

Skiss över Rigaviken och Finska viken. Ritad av förf.

(grundet där man även "bia stouande") samt Ränkarna vid Siksärudde.

7 Kjälän ägdes av Bissa, Isaks (Ö), Lorentz och Pass (S). De jagade vid sundet Soelaväin mellan öarna Dagö och Ösel både på Dagö- och Öselsidan. Platserna var Dagerort, Halldre, Pihlalaidd, Raudrahu, Suurlaid m fl.

8 Puisbåten ägdes av Anders (Ö), Haggars (V), Hollingers (S) och Klas (S). De jagade i Moonsund vid Puise som ligger på fastlandssidan norr om Matsalviken. Den båten bar namnet efter orten där de jagade. Övriga platser var Gumangrund ("Guman"), Kukkesaar m fl.

9 Teffelguan ägdes av Berens (S), Johanns (Ellerbusch) (V), Mickos (V), Steffens (Ö) och Ullis. De jagade vid Nuckö och Rickul. Det var den andra av runöbåtarna som jagade i Estlands svenskbygd (se även nr 5). De bästa jaktplatserna där var Rickulsgundet och Tellnäs.

10 Touksebåten ägdes av Bergs (Ö), Bissa (senare Ulas) (N), Pärs och Skallus (V). De jagade också vid Moonsund vid Toukse som ligger på fastlandssidan strax norr om Puise. Den båten bar också namn efter orten där de jagade. Andra platser var Liarsaar ("Liaser") Sömeri och andra skär i dess närhet.

11 Svart ägdes av Anders (Ö), Johanns (Ellerbusch) (Ö), Mass (V) och Steffens (V) (tidigare Ullis). Den båten bar namnet efter orten Svartudden där de jagade. Svartudden låg på södra sidan av Finska viken i Ryssland, mellan Narva och Petersburg. Där jagade de fram till 1912. Platserna där de jagade var Kerne, Nums, Vidgrundet m fl. Efter 1:a världskrigets slut jagade Svart några år sydväst om Ösel vid Vilsandi och sedan något år i Moonsund vid Skillo och andra skär i dess närhet. Där lär fångsten av säl ha varit mycket dålig jämfört med jakten i Ryssland.

Det har funnits flera båtar som upp-

hörde att jaga säl under 1880–1890-talet. Anledningen till detta vet man ej. Kanske båtarna (jalorna) var gamla och skulle skrotas eller att jaktlaget upplöstes.

Här är några av dem:

Turken: Det båtlaget hade jagat utanför Viborg vid Björkö och öarna där omkring. Senare jagade de även vid Jamburgsgundet, Lavasaare och Pene i Finska viken.

Påvenetsa: Det laget hade jagat längre österut i Karelen vid Finska viken. Platserna där hade varit Muhulahte, Ristnime, Meja m fl.

Durjala (stora jalan) hade jagat på Södra sidan av Finska viken, vid Malla Hof, Kunda Hof m fl.

Maltissa hade jagat i Moonsund vid Skillo och trakten söder om Matsalviken.

Töstemaabåten hade jagat vid Töstamaa på fastlandssidan norr om Kynö. Lähl jala (lilla jalan) hade jagat på Kurland.

Durjala (stora jalan), det var en annan än den tidigare nämnda som jagade i Finska viken, hade jagat säl på Gotland i Sverige fram till i början av

1890-talet.

Efter avseglingen från Runö kom jaktlorna efter någon vecka fram till sina jaktplatser. Tiden som åtgick var beroende av väder- och vindförhållanden. Efter framkomsten ankrade jalaan upp på sin sedvanliga plats, där hon legat på svaj tidigare under många år.

Planeringen för själva jakten började. Det var brukligt att två man stannade ombord medan de övriga två eller tre bosatte sig på annan ort i närheten och där de hade tillstånd att jaga. För det mesta fick de bo i någon bod "meia" som tillhörde godset "hove" av vilket de arrenderade. Ibland kunde de även få bo hos någon bonde eller fiskare vid kusten eller på någon större ö. Jaktlaget skulle vara utplacerat så att de nådde de bästa jaktplatserna inom arrendeområdet.

På en del platser hade runöborna själva fått tillstånd av markägaren att bygga sig en egen bod "meia" ute på något skär. Den inredde de med britsar (sovplatser), spis och ett enkelt bord så levnadsförhållandet var drägligt.

Kosten var ganska enformig och enkel. Det kokades potatis, fisk, gröt och någon köttsoppa. Annars åt man bröd med smör och rökt fläsk. De två männen ombord på jalaan seglade i regel en gång i veckan ut till sina jaktkamrater och förnyade deras matförråd, från förrådet ombord. De tog även ombord späck och sälkött från sälar som skjutits under veckan av deras jaktkamrater.

Jaktdagen började i regel tidigt på morgonen. Varje man rodde då ut med sin roddbåt "haup" till de platser där sälar skall finnas. Vistades man på något större skär eller vid fastlandskusten gick man till fots till dessa platser. Med kikaren spejade då var och en för att upptäcka säl som hade kommit upp på stenar eller rev under natten. De kom upp på läsidan av skären där det ej gick sjögång "lopp sjo". Sälen har god syn och hörsel samt fin vittringsförmåga så varje skytt måste noga tänka på detta vid förberedelsen för smygandet "féske".

På lämpliga platser där sälar brukade komma upp byggde man upp en skåra "ruka" av mindre stenar. Den byggdes upp på lämpligt avstånd ca 40-50 steg från de stenar där säl kom upp. "Ruka" skulle vara så pass hög

Tredje bandet av EN BOK OM ESTLANDS SVENSKAR

kommer att utges i två delar, 3 A och 3 B.

Första delen, "Estlandssvenskarnas språkförhållanden" av Edvin Lagman, omfattande 96 sidor, föreligger nu färdig. Arbetet behandlar den estlandssvenska riksspråksformen, de estlandssvenska dialekternas struktur, deras förhållande till andra svenska dialekter och omgivande språk samt språkhistoriska förhållanden.

Boken är illustrerad.

En bok om Estlands svenskar, del 3 A kan beställas genom Estlandssvenskarna, Vikingagatan 25, 1/2 tr ned, 113 42 Stockholm.

Pris 40:–

(Denna del tillhandahålles häftad i kraftig kartong)

Även band 1 och 2 finns kvar för beställning för 50:– vardera.

50-60 cm över vattenytan så att den skymde skytten för den vaksamma sälen. Vattendjupet kunde vara 0,5-1,3 meter utmed den sträcka man vadade fram till "ruka". Kom man fram till "ruka" inväntades lämpligt tillfälle att sticka upp bössan för att skjuta. Hade sälen kommit upp på någon annan sten som ej var inom skotthåll från "ruka" fick man söka sig ett annat skjul "skiu". Det var då någon större sten som man fick ha som "skiu". Ifrån den stenen sköt man då sälen. Ofta kunde det vara så djupt vid stenen där sälen låg att man ej bottnade "bittna vagha". Då fick man gå tillbaka till roddbåten som kanske fanns i närheten. Med den rodde man då fram till den döda sälen och tog den ombord i båten. Hade den döda sälen glidit ner "skillat negher" från stenen låg den och flöt invid denna. Den kunde också ha sjunkit till botten. Då var det svårare att få upp den om vattendjupet var 3-4 meter.

En säljägare hade alltid i regel en extra omgång kläder med i roddbåten vid jakten under höstresan. Dessa vadkläder "vagha klero" tog han på sig när han skulle vada och komma inom skotthåll till sälen.

Efter avslutad jaktdag rodde var och en hem till sig. Ibland med någon säl i båten men de flesta gångerna tomhända. Snart vart det en ny dag, kanske mera lyckad. Var det dåligt väder firade man. Många små föremål tillverkades av "hestreisménno" under dessa resor, såsom skedar, askar, korgar m.m.

Under söndagarna jagade aldrig runöborna. Den dagen besökte de ofta kyrkan om den ej låg långt bort. Man besökte även ortsbör i byarna, särskilt i svenskorterna men även på andra orter.

Under höstresan fortsatte jakten vecka för vecka tills man ansåg att resan skulle avslutas. Fanns det lite säl avslutades resan tidigare. Ibland lär det även ha hänt att höstresefararna från Runö fått övervintra i Finland och Ryssland. Det hade plötsligt blivit kallt och isen hade lagt sig i vikarna.

Efter avslutad höstresa, på vägen hem, seglade de förbi någon större stad och sålde späcket. Ibland hände det även att de tog hem späcket och sålde det våren därpå tillsammans med vinterns späck i Riga.

Jag vill nu i detta sammanhang nämna några märkliga händelser som

RUNÖ I BLICKPUNKTEN

Runö i Rigaviken var ett säreget gammalt svenskt samhälle, som självklart lockade många besökande, både allmänt intresserade och vetenskapsmän från olika vetenskapsgrenar. Ett betydande antal skrifter om Runö har också sett dagens ljus. Det första stora arbetet var E.J. Ekmans beskrivning om Runö i Liffland, 1847. Denna monografi har sedan följts av andra. Viktigast är Ernst Kleins Runö, 1921. Personligt färgade skildringar, i memoarform, har givits av prästerna E. Gordon och G. Schantz. Hårtill kommer som sagt vetenskapliga undersökningar av Russwurm, Wendell, Heikel, Hildén, Tiberg m.fl.

Till skildrarna av Runö har de senaste åren sällat sig en av samhällets egna söner, Jakob Steffensson, som på grundval av förstahandskännedom om liv, folk och natur på ön i två böcker berättar om sin hembygd. Dessutom har han varit den drivande kraften bakom Runö-utställningar, på Moderna museet 1972 och på Stockholms stadsmuseum 1975-76 samt en riksutställning om Runö.

Runöborna och deras invandring till Sverige är titeln på Steffenssons första bok som utkom 1972 i serien Verdandi-debatt. Författaren är född 1924 och var således vid runöbornas överflyttning till Sverige i tjuguaråldern. Hans minnen av hemön och händelserna där

inträffat under runöbornas säljakt på höstresan.

Någon gång under 1880-talet lär en val, troligen en slätval, ha fastnat på ett undervattensrev i Finska viken. Två säljägare från Runö, Tomas Isaks och Tomas Kokas på båten Durjala, hade observerat händelsen. De hade inte ensamma vågat ge sig iväg till det stora djuret. I stället hade de rott iväg för att kalla på hjälp. Efter återkomsten med manstarkt lag kunde de bara konstatera att valen var borta. Man kan fråga sig på vilket sätt de skulle kunnat döda ett så stort djur. Blykulan från mynningsladdaren kunde säkert ej rå på valen. Kanske kunde de med flera harpuners hjälp ha tagit död på den.

Ryssar och ingermanländare tycks på allvar ha trott på den uråldriga metoden med åderlåtning. En gammal säljägare från Runö hade när det ej var jaktväder gått omkring i byarna vid Svartudden och varit medicinman. Med sitt åderlättningsjärn hade han hjälpt många. Som ersättning för sin

bär prägel av en ung människas djupa engagemang i det som skedde när det gamla samhället löstes upp, och skildringen färgas ofta påtagligt av författarens personliga övertygelse.

Bortåt hälften av boken – den första hälften – upptages av beskrivningar och episoder ur samhällets liv och historia. Detta parti är trots sin rapsodiska form roligt och fängslande. Stilen är ofta livlig, om än ojämn, och framställningen vittnar om en outsläckt kärlek till hemön, en kärlek som Steffensson har gemensam med alla andra runöbor. Här berättas nu om invigningen av den nya kyrkan, gränsregleringen efter Estlands självständighetsförklaring, ärkebiskop Nathan Söder-

bloms besök 1922, etnografer och turisters, OD:s och andras besök. I detta ingår redogörelser för många företeelser och förhållanden på ön.

lärkarkonst hade han erhållit av patienterna matvaror av alla de slag. Den största gräsäl som runöborna någonsin skjutit blev skjuten omkring 1920 på Raudrahu av två säljägare, Fredrik Isaks och Isak Pass på båten Kjäln. Båda männen hade skjutit samtidigt, "e lik", på den stora sälen, som träffats av båda kulorna. Den hade haft 17 pund späck, vilket motsvarar ungefär 135 kg.

Säljakt under höstresan bedrev runöborna i större omfattning till omkring 1905. Under åren 1906-1913 stannade några båtar hemma för att fiska torsk. Tillgången på torsk var god under dessa år. Efter 1:a världskriget omkring 1919 återupptogs jakten igen. Fångsten var god under några år. Under mitten av 1920-talet upphörde de flesta båttag med jakten på säl. Ett fåtal lag bedrev jakt några år fram till i slutet av 1920-talet. Sedan upphörde jakten helt.

Forts. o. slut i nästa nr.

bloms besök 1922, etnografer och turisters, OD:s och andras besök. I detta ingår redogörelser för många företeelser och förhållanden på ön.

Framställningen har tagit sikte på det historiska förloppet. Sålunda berättas även om sovjetisk och tysk ockupation. Ryssarna framstår i en mycket positiv dager, runöbor som under den förvirrade krigssommaren 1941 organiserade motstånd mot ockupations-soldaterna fördöms eftertryckligt. Under den tyska ockupationen blev det vidräkning i några fall, men livet flöt till synes lugnt vidare på ön.

Framställningen av uppbrottet, ankomsten till Sverige och utplaceringen i det svenska samhället har alltigenom karaktären av debattinlägg. Steffensson går skarpt till rätta med dem som organiserade och skötte överflyttningen. Han anser att runöborna lockats att utvandra från hemön och att anslagna medel inte kommit dem till handa som de var avsedda för. Med brinnande lidelse och stor energi har han sökt belägga sina misstankar genom att undersöka de handlingar som rör estlandssvenskarnas överflyttning, men han har stött på oövervinneliga hinder. I framställningen redovisas också stämningar av ångslan och missmod, som många säkert kände i situationer där de kom i kontakt med myndighetspersoner som saknade all kunskap om invandrarnas ställning och förflutna och framför allt om deras psyke.

De flesta av Kustbons läsare har förstahandskännedom om de händelser och problem som Steffensson tar upp och kan själva bedöma hans synsätt och arbetsmetod, som påminner om Maj Wechselsmans och Günther Wallraffs t ex.

I sin andra bok, *Livet på Runö*, rör sig Steffensson uteslutande inom ramen för folklivsskildringen. Förre riksantikvarien Gösta Selling har skrivit ett förord, i vilket han karakteriserar boken som det sista kapitlet i en kanske tusenårig historia. Selling gör också en jämförelse mellan Runö i början på 20-talet, då han besökte ön, och runösamhället under Steffenssons uppväxtår. Han finner att den moderna tiden sakta men säkert hade gjort insteg i den gamla byns liv.

Så berättar Steffensson själv. Det är en förälskad skildring av ett strävsamt folk, dess liv och kultur. Väsentliga drag i runösamhällets organisation utgick från den sedan urminnes tider gemensamma äganderätten till jorden, och många arbeten utfördes gemensamt eller i turordning enligt kommunal bestämmelse.

Detaljerade beskrivningar ägnas bopningshus och andra byggnader, båtar och kläder. Här berättas även om fiske, säljakt och fågeljakt, om husdjur, slakt och skinnberedning. Människornas liv i helg och söcken träder oss till mötes, vi får reda på vad de åt, hur de firade bröllop, vad som skedde vid födsel, barn dop och begravning.

Liksom i andra ålderdomliga samhällen utövades läkekonsten på Runö i stor utsträckning med hjälp av örtmedicin, koppning, tjära, massage eller droppar som köptes på apotek i stan. Vid svår tandvärk fick en smideskunnig ingripa, därför att han kunde hantera tången.

Bokens framställning avslutas med en Runö-matsedel som upptar kött och potatis, klimpsoppa, surkålsgröta, levergröta och potatispannkaka.

Sist har notiser från gångna tider på Runö sammanförts. Arbetet är mycket rikligt illustrerat.

Livet på Runö är en bra bok, klar och redig i framställningen, i stor utsträckning byggd på författarens egen kännedom om ön och samhället och präglad av förmåga till detaljerade iakttagelser.

Jakob Steffensson har inte nöjt sig med dessa två böcker, när har för människorna i Sverige velat levandegöra runösamhället. 1972 var han med om att bygga upp en utställning om Runö på

PÅMINNELSE och VÄDJAN

Vi vädjar till alla de prenumeranter och medlemmar som av förbiseende, hoppas vi, ännu ej erlagt avgiften för år 1979:

Var vänlig gör det utan ytterligare dröjsmål!

Postgiro 35 13 11-6

Kustbon 30:–

SOV 20:–

Vi tackar i förväg

Redaktionen & SOVs styrelse

TILLKÄNNAGIVANDE

Estlandssvenskarnas förening har upphört.

Arkivalierna har övertagits av SOV:s arkiv och är tillgängliga där. De omfattar bl.a. medlemsförteckningar, protokoll, bokföringsuppgifter och korrespondens för delar av tidsperioden 1938–1962.

Se även s. 22–23

Moderna museet, och 1975 presenterades runöbornas liv och seder på Stockholms Stadsmuseum i en utställning kallad *Kring livet på Runö* – en ö i Östersjön. Där fanns t ex en runöstuga, där skildrades jakt på säl, arbete med fiskeredskap och segling på Stockholm, för att nu nämna några detaljer, allt med material som ställts till förfogande av privatpersoner och Nordiska Museet. Denna utställning har också gått som riksutställning, beledsagad av ett rikt illustrerat texthäfte "Runö, svenskön i Rigabukten".

Jakob Steffensson har gjort en stor insats för att bevara minnet av en kultur, som snart ingen med förstahandskännedom längre kan berätta om.

Jakob Steffensson, **Runöborna och deras invandring till Sverige.**

Verdandi-debatt nr 66

Jakob Steffensson, **Livet på Runö.**

Lts förlag

E. Lagman

Tack till Maria Broman

Ända sedan KUSTBON återupplivades här i Sverige har Maria Bromans namn varit förknippat med tidskriften. I början var hon sin man Lars behjälplig med allehanda expeditionsgöromål som åvilade honom i egenskap av sekreterare och kassör, efter hans död har Maria fungerat som expeditionens sekreterare och allt i allo. Hennes detaljerade kännedom om estlandssvenskarnas personalia har varit av oskattbart värde i hennes arbete, och med stor sakkunskap har hon skött avdelningen Familjenytt och bemärkelsedagar. Det är också hon som svarat i telefonen, när man ringt till KUSTBONS expedition.

Förutom detta har Maria handlagt en rad praktiska uppgifter i estlandssvenskarnas arkiv. Det är hon som varit till hands när man kommit för att fråga, hämta eller lämna, alltid lika vänligt och lugnt har hon lyssnat, svarat och hjälpt.

Mitt samarbete med Maria Broman sträcker sig över många år, då jag i olika omgångar har varit redaktör för KUSTBON och ordförande i Svenska Odlingens Vänner. Det har varit en glädje att få samarbeta med henne.

Nu har Maria dragit sig tillbaka från alla dessa uppgifter. Det har hon ju rätt till, hon har varit med länge och tycker väl att åren börjar kräva ut sitt. Härmed riktas ett särdeles varmt tack till henne för hennes gärning i estlandssvenskarnas tjänst. Det går nog inte att ersätta henne riktigt, vem känner väl så många estlandssvenskar så väl som hon!

Tack, Maria, och allt gott!

Edvin

Meddelande

Fr o m september i år kommer expeditionen på Vikingagatan 25 att omhändervhas av **Marianne Hellqvist**. Öppetider för allmänheten kommer att meddelas senare.

Meditation

Var dag är en sällsam gåva med sina rika möjligheter och det är ett tacksamhetens under att leva den.

Varför lever vi? Gud har en gudomlig plan för våra liv. Denna korta tid är bara en förberedelse för ett högre liv.

Hur skall vi leva? Svaret står i 10 Guds bud. Vi behövde ej de miljontals lagparagrafer som nu översvämmar världen, om vi levde efter budorden. Det finns mycket som förblir fördolt för oss medan vi människobarn vandrar på denna jord. En dag skall det dock uppenbaras. Vi är evighetsvarelser med ande, själ och kropp. Dock finner vi ingen ro, förrän vi fått gemenskap med vår Skapare. Söker vi Honom uppriktigt, så låter Han sig finnas. Han är svaret på våra frågor.

Vår uppgift i denna värld? Det är att vara ett redskap för Herren. Hela världen är i den ondes våld. Det är våra böner som sätter Guds här i rörelse mot onskans andemakter. Det är ingen synlig kamp, utan en kamp mellan det goda och det onda i himlarymderna. "Bedjen oavlätligen", står det i Guds ord. Så får vi ständigt bedja i vår ande vad vi än har för oss. Gud har givit oss sina budord att leva efter. Det förnämsta är att älska Gud över allt och sedan sin nästa såsom sig själv. Med detta menas, att vi skall vara kärleksfulla, ödmjuka, självförsakande, milda, barmhärtiga, sanna och goda. Vi bör se Kristus i varje medmänniska. En gång ställs vi inför Domaren med frågan: "Vad har du gjort för mig?"

Gudsfruktan är vishetens begynnelse. Vi kan vara professorer många gånger om, men fattas gudsfruktan, då är all visdom ett strå. Det skall förgås. Flera av de största vetenskapsmännen har kommit till en slutsats: "Det måste finnas en stor Skapare bakom allt". Ingenting händer av en slump, som vi människor ibland i ovisshet säger. I allt ligger en gudomlig plan, Människan är Skapelsens krona. Varje människa är unik. Vi måste känna till vårt värde. Ej låta trampa på oss. Människan har i alla tider sökt sanningen.

"Jag är vägen, sanningen och livet", säger Herren. Vi måste sträva mot detta mål. Denna vår tid här på jorden, är blott en liten sekund, mätt med evigheten. "Människan lever en liten tid och mättas med oro". Vi får alltid ha målet för ögonen. Ej ge upp när vi ser på vägens besvärligheter. Låta ljuset leda oss. Lägga av allt vad avund, lögn, hat och omoral heter. Ingen undslipper lidandet. Det skall dock luttra oss och blir det för svårt, så bär Jesus både oss och vårt lidande, eller så ger Han kraft så vi orkar med bördan. "Söken först Guds rike, så skall allt detta andra tillfalla eder", står det i Guds ord. Det är så sant. Det är ett under att leva med Gud. Det sker dagligen underbara ting. Man är aldrig rädlös eller ensam. Man är ej rädd för döden, då den ju blott är en port in till evigheten. Huru goda vi än är, så kan vi dock gå förlorade, om vi ej överlåtit våra liv åt Jesus. Blott i Honom finns frälsningen.

Vart är vi på väg i vårt sökande? Människan strävar efter materiella ting. Livet blir ett jäkt, ett stressande och de andliga värdena förglöms. "Smal är vägen som leder till livet, dock få finna den". Vi måste kämpa, utan kamp går det ej att finna den rätta vägen. Jesus har sagt att den Helige Ande skall visa och leda oss rätt. Det kommer dock an på vår egen vilja, ty där har vi frihet. Om alla visste vilken underbar Fader vi har i Jesus och hur Han älskar oss, mer än en god jordisk far eller mor någonsin kan göra! **Det är tryggheten i Honom vi dagligen behöver.** Har vi funnit den, så jublar tacksamheten över. Livet får en mening och vi går från klarhet till klarhet tills allt fördolt uppenbaras en gång för oss, små människor. **Herre tag mig i Din tjänst. Låt mig få vara ett redskap för Dig.** Detta bör vara vår dagliga bön.

Med kärleksfull hälsning
Ingeborg Mihkelson f. Pöhl

Inga grundlösa påståenden, ej heller förtal.

Jakob Steffensson, f.d. runöbo och författare till två böcker om den forna hemön, har redan tidigare från speciella utgångspunkter skarpt kritiserat handläggningen av estlandssvenskarnas inpassning i det svenska samhället. Nedan bemöter han ett avsnitt i en intervju med Gerhard Hafström. *Red.*

I Er tidskrift (mars 1979) påstår Gerhard Hafström att jag i mina Runöböcker kastar ut grundlösa påståenden. Jag vill helt kort göra Hafström – för Era läsares skull – uppmärksam på ett par saker.

Till skillnad mot honom menar jag att kolonisationen av estlandssvenskarna i Sverige var snudd på ett rent fiasko. Därmed inte sagt att samtliga kolonister blev åsidosatta i frågor som gäller hjälpen och fördelningen av miljontals kronor genom Kommittén för Estlandssvenskarna och Rågöstiftelsens försorg. Pengarna anslagna av Sveriges riksdag, för hjälp till estlandssvenskarnas kolonisation i Sverige.

Jag och flera med mig har i skrivande stund icke erhållit någon som helst hjälp till kolonisation från de här nämnda organisationerna.

"Inordnandet i det svenska samhället lyckades över förväntan bra", säger Hafström. Min åsikt är att det gick relativt bra även för de utstötta, alltså de som ej erhållit hjälp från ovan nämnda organisationer där Hafström satt som sekreterare.

Att anpassningen i det svenska samhället så småningom gick bra, berodde på *enskilda* svenskars hjälp till *enskilda* invandrare.

Hafström borde mer noggrant ha uppmärksammat Rågöstiftelsens stadgar, som han f.ö. själv undertecknat och godkänt:

"Rågöstiftelsen har till uppgift att stödja och biträda till Sverige överflyttade personer från Estlands svensk-

KUSTBON – för vem?

Synpunkter

Den estlandssvenska livsnerven har varit under förtvinning sedan många år tillbaka. Den hamnade kring mitten av 1940-talet på den skandinaviska östsidan – rumphuggen i bägge ändarna men frisk, stark och vital – för att decennium efter decennium utsättas för förtvinning och förestående slutlig upplösning. Just nu är vår livsnerv ganska anfränt och dess forna kraft i avtagande.

Jag uppfattar Elmar Nymans diskussionsinlägg, sett ur dagens tidsperspektiv, som det mest angelägna som införts i Kustbon. Den som känner Elmar – och det gör vi ju alla – vet väl, att de sakfrågor han återoppar är en uppbyggnad av den idé han vidareutvecklar för att bereda möjligheter för Kustbon att överleva. Men bakom Kustbons frågeställningar och problem ligger det större problemkomplexet hela estlandssvenskarnas utdöende kultur och traditioner. Elmars inlägg är begränsat till Kustbon.

Jag skulle vilja ta upp problemet Kustbon i ett betydligt vidare perspektiv och omsluta hela estlandssvenskheten var den än befinner sig på jordklotet.

bygder av svensk härkomst eller deras avkomlingar, här gemensamt benämnda estlandssvenskarna. Stiftelsen har därvid att underlätta bildandet av egna jordbrukar- och fiskarhem i Sverige för dem, som hava önskan och förmåga till självständig verksamhet inom dessa näringar, genom inköp av fast egendom eller anskaffandet av jordbruksarrende och dylikt, att i övrigt verka för deras välfärd samt att för dessa uppgifter emottaga och förvalta medel”.

Fortfarande väntar de som inte erhållit någon hjälp på att den ovan citerade paragrafen ur stadgarna skall uppfyllas. Hafström vill också påstå att jag i mina Runö-böcker utkastar grundlösa påståenden som ”utgör förtal även av

Det är med estlandssvenskarnas framtid och Kustbon som med alla andra problem. Det erfordras organisation och administration. Vi måste avsätta mer resurser för att få fram en organisation som gagnar estlandssvenskarnas intressen ännu mer än hittills och ytterligare resurser som administrerar denna organisation. Faktorena är de välbekanta arbete och kapital eller personal och pengar. Jag återkommer till den idé jag framförde för flera år sedan om inrättande av en s.k. personbank, som hade till ändamål att uppsöka personer som var villiga att ingå i SOV:s organisation och hjälpa till. Att skaffa fram kapital brukar gå om det gagnar kapitalgivarnas intressen. Det skulle betyda, att Kustbon finge bereda plats för kommersiella annonser o.dyl. En vitalisering av estlandssvenskarnas sak skulle säkert glädja många. Kustbon kunde förmedla budskapen om de aktiviteter som beröres. Jämför med Elmars förslag. Under min tid i arkivstyrelsen försågs Kustbon med stoff under rubriken ”Meddelanden från Arkivet”.

Jag utgår ifrån att Kustbon skall vara kvar. Kunde vi inte få till stånd en förutsättningslös utredning ang. samtliga frågor kring Kustbon. För några år sedan hade vi en sammankomst som enbart berörde Kustbon, dess arbetsformer och framtid. Tyvärr hade man inte kraft och de personella resurserna att utveckla problemet och hela Kustbonproblematiken har alltid varit bort-

döda män.” Det är högst beklagligt att en person som just Hafström uttrycker ett så vagt påstående. Min första bok om Runö utkom 1972. Efter sju års funderingar borde Hafström mer konkret kunnat utforma sin kritik.

Till sist: Varför inte samtala även med de personer som ej erhållit hjälp från de här nämnda organisationerna. Det tror jag stärker denna tidskrifts anseende.

Allra sist! Än en gång vill jag rikta ett hjärtligt tack till alla svenskar som hjälpt oss estlandssvenska invandrare. Det första formulerade jag i min bok ”Runöborna och deras invandring till Sverige” dock med undantag för de berörda s.k. ”hjälporganisationerna”.

Jakob Steffensson

förd från alla diskussioner ett s.k. vatentätt skott som man inte ville röra i.

Om inte alla initiativ som bl a Elmars inlägg skall sjunka tillbaka i hopplöshetens träsk behövs det en klart preciserad målsättning för såväl Kustbon som för SOV på både kort och lång sikt och först och främst uthållighet att genomföra programmet. Det räcker alltså inte med de nuvarande stadgarna och instruktionerna. Dessutom är det nog ganska nödvändigt att professionella människor engageras kontinuerligt fast detta kostar pengar och få är de personer som vill betala ens den lilla medlemsavgiften.

Enligt min mening kan man avhjälpa bristfälligheter i Kustbonengagemanget men man botar ej patienten. Det fordras en grundlig undersökning för att komma till en riktig diagnos, ty utan en sådan kan man inte ordinera något.

Eftersom jag inte har nöjt mig med enbart delproblemet Kustbon förordar jag från min sida en översyn av Kustbons problem genom att låta en arbetsgrupp arbeta under exvis ett år för att få fram rekommendationer för framtiden. I gruppen bör ingå personer som är sakkunniga i pressmedia, estlandssvensk ideologi, SOV:s ordförande plus några till och så en organisatör som tar hand om uppbyggnaden av målsättningen samt en administratör som förverkligar den.

För att inte framkommande synpunkter i Kustbon – ett diskussionsinlägg – skall gå förbi resultatlösa bör SOV:s ordförande personligen överta ansvaret och initiativet härför utan att koppla in en stor styrelse. Detta inlägg har av utrymmesskäl berört problem rent fragmentariskt och saknar följaktligen en önskvärd berättelse av de framförda tankarna.

Såsom en brandfackla skulle jag vilja uppmana: gå in i SOV som medlem och betala den blygsamma medlemsavgiften, prenumerera på Kustbon även för dina närstående, det är kanske enda möjligheten för dem att få vetenskap om sitt ursprung. Vi kan ju inte bara låta vår kultur gå under. Vi är fortfarande kulturbärare för vår estlandssvenska kultur och har som sådana ett speciellt ansvar.

Einar Hamberg

HEMBYGDS- DAGEN

av E. Lagman

Estlandssvenskarnas traditionsenliga hembygdsgdag firades i sommar den 26 augusti. Restaurang Lantis i Frescati, som anlåtats de senaste åren – sedan Saltsjöbadsrestaurangen brann – är under ombyggnad, och därför var det ny lokal i år: spårvägsrestaurangen vid Blåsut i Enskede. Förbindelserna dit ut är bekväma, och detta var kanske en bidragande orsak till att så många besökande trots ihållande regn hade infunnit sig; arrangörerna räknade in mer än fyrahundra personer.

Programmet upptog bl a sång till gitarr av Elisabet Sergo (Duskas Lisa) från Runö, låtar framförda av en spelmannskvartett och allsång. Det sedvanliga lotteriet strödde ut vinster.

Efter det mera officiella programmet uppträdde rågöbornas danslag och det spelades upp till dans.

Festtalare var denna gång svenskbybon pastor Sigfrid Hoas. Han höll en betraktelse över begreppet hembygd. Talet löd i sammandrag sålunda.

Härliga hembygd!

Sammandrag av Sigfrid Hoas' tal vid hembygdsgdagen 26 augusti 1979.

I den vackra Hoglandsparken i Karlskrona hyllas hembygden med en varmhjärtad vers, som börjar så: "Härliga hembygd, högt vi dig älska Vi, som i Bleking bygga och bo!"

Vi alla, som mer eller mindre är flyktingar och i dag åtnjuter frihet, lag och rätt i Sverige, vilken är vår hembygd, vilken plats är vårt hjärta fäst vid? Säger vi kanske som romaren: "Ubi bene ibi patria" (där det är gott att vara, där är ens fosterland)? Sverige har blivit vårt andra fosterland – men vi har egentligen ingen hembygd här. Min rätta hembygd är, trots allt, Gammal-Svenskby i Ukraina, och för Er, kära

ESTLANDSSVENSKARNAS KYRKODAG i Saltsjöbadens kyrka

Söndagen den 14 oktober 1979

Högmässa kl. 11.00

Efter högmässan kyrkkaffe i församlingshemmet

Alla välkomna!

Ivar H. Poell

Kyrkoherde i Saltsjöbaden

Kommunikation:

Tåg från Slussen kl. 09.55 till Tattby station/Solsidan

Med bil ca 15 min. från Slussen till kyrkan – Saltsjöbaden/Solsidan.

estlandssvenskar, är den egentliga hembygden öarna och kustremsan vid Estland jämte delar av fastlandet.

Min far poängterade alltid i tal och skrift "Gammal-Svenskby vid Dnjeprns strand!" Floden Djnepr betydde och betyder än oerhört mycket för en svenskbybo: hembygd och utblick (geografiskt och historiskt), närhet och fjärran. Skådespelaren Edvard Persson sjöng av hela hjärtat: "Jag har bott vid en landsväg i hela mitt liv". Landsvägen hade påverkat honom djupare, än han själv förstod och var helt sammanflätad med hans liv och upplevelser. Estlandssvenskarna och deras till Gammal-Svenskby 1781 tvångsutflyttade fränder från Dagö kan sanningsenligt sjunga så: "Vi har bott vid en strand i hela vår tid, och stranden den skänker oss oro och frid."

Estlandssvenskarna har det bästa namn som kan tänkas på sin hembygdstidning: KUSTBON. Med utgångspunkt från detta träffande namn ville jag gärna här i mitt fal sammanfatta några tankar och reflexioner kring tre ord på K, tre ord som sammanfattar estlandssvenskarnas och i viss mån även svenskbybornas hela liv:

Kusten

Jag har redan tidigare påpekat, vilka starka intryck människor får, som lever vid en kust eller en strand och vill göra ytterligare påpekanden beträffan-

de strandmänniskor. Hos dem finns det alltid en stark utlängtan och en måhända ännu starkare hemlängtan, en djup oro och en inre frid. Oro för de kära, som i storm och fara på havet måste vara. En frid, ty man vet: "mitt liv är en våg", som en dag ska lägga sig till ro vid stranden. Med ögat mot synranden sjunger skalden: "Det är något bortom bergen, bortom blomorna och sången." Kustbon kan bekänna: "Det är något bortom böljan, bortom båtarna och vinden." Sångarens "strandkärlek" kan klädas i vackraste ord: "Ej sköljs en strand mer älskad än vår bygd i nord . . ."

Kust- och strandmänniskor är mer rörliga än andra och upplever ofta större risker än vanliga "landkrabbor". De tänker kanske också mer på döden och evigheten.

Att vara en riktig strandmänniska är att ständigt bära denna bön i sitt bröst: "Håll kusten fri!" Hos många, många från Balticum finns i dag en djup längtan efter en fri kust. Många böner om detta uppstiger till Gud. Andrejs Eglitis optimistiska invigningsord vid lettiska sångfestivalen i Visby i somras besannas säkert en dag: "Sångens båtar för oss hem en dag." Och har man en "Guldstrand" att längta till, som estlandssvenskarna ju har enligt biskop Sven Danell, då må längtan aldrig slockna ut.

Ett gammalt ryskt ordspråk bjuder:

"Älska din granne, men sätt upp ett staket!" Vi som måste fly för att få frihet och framtid vill försöka älska vår granne i öster ("älsken edra ovänner"). Men vi älskar inte de höga staket, de höga murar, som de höga herar byggt upp! De talar själva så starkt om sitt älskade fosterland, men de förstår inte, hur svårt det känns att behöva fly från sin egen strand, lämna sin kust och sin hembygd, där man lämnat kvar halva sitt hjärta! Må kusten och stranden åter bli fria för dem, som vill återvända till hem och hembygd!

Kosten

I samband med svenskbybornas 50-årsjubileum den 1 aug. i år blev en svenskbykvinna tillfrågad, om byborna bevarat sina gamla seder och bruk efter ankomsten till Sverige. Svaret var ganska karakteristiskt: "Vi var så giriga att lära oss allt det nya, som mötte oss i Sverige, att vi ofta glömde det gamla." Det är kanske så även för estlandssvenskarna. Därför kommer uppmaningen: "Glöm inte kosten från kusten!"

I Svenskbygården vid Roma kyrka på Gotland har svenskbykvinnor under vintern 1978-79 haft studiecirkel för att uppliva och lära andra matlagningskonsten från byn vid Dnjepr-stranden. I viss mån kan man ju säga, att man är, vad man äter. Och det är viktigt också, hur man äter. Nästa år utkommer en bok av Ingeborg Lingegård om svenskbymat och seder och bruk kring gryta och bord. Glöm inte hembygdens kost och kultur! Ni vid kusten i Estland har säkert ätit mycket fisk och därför blivit intelligenta! Här i Sverige är det snart bara korv och kaos! Ingen tid för umgänge vid hemmets bord! Snart bara torftigt gatukök eller osande bar! Risken finns: bar och barbari!

I Estland skulle två saker skötas omsorgsfullt och få den rätta värmen: vaggan och träget. Det jästbakade brödet vid helgerna, "sötebrödet" ansågs med rätta som en läckerhet. På Nuckö visste alla, vad "sötebrödsdagar" inebär.

Över vaggan och träget hängde nästan alltid strumpor på tork. Och det hände ibland, "att en strumpa råkade dimpa ner i träget och försvinna i surdegens hemlighetsfulla, fördolda livs-

process" (Danell, Guldstrand, sid. 74). När husfar sedan skulle skära jättelimpan, hördes han med tålmodig röst säga: "Har du nu åtor båka sucka i bre, mor?" Man förstår, att estlandssvenskarna blev ett hårdigt släkte och fick både råg och ullgarn i ryggen!

Folkhögskolan Birkas var en fin kulturhård för bygden. Skolans kulturkost var inget att skämmas för! Den hade fått ännu större betydelse, om Estlands frihet varat längre. Estlands kyrka skänkte människorna den andliga kost, som Jesus påminner om: "Människan skall leva icke allenast av bröd, utan av allt det som utgår av Guds mun."

I Svenskbygården ska man i vinter studera svenskbydialekten. Glöm inte de många fina dialekterna från Rågö, Runö, Nuckö, Ormsö m.fl. öar! De utgör en större rikedom än man anar! Låt edra ungdomar lära sig hembygdens kultur: språket, sången, maten och sederna. En gång estlandssvensk - - alltid estlandssvensk! Då är man en *bra svensk* i gamla Sverige!

Det sista ordet på K är ett ord, som för oss alla personligen hör samman med drömmen om hembygden och längtan att en gång få vila i hembygdens jord. Om den önskan sjunger vi ju också i Modersmålets sång: "Och en gång skall han bjuda åt oss i graven frid."

Kistan

Kusten - - det är hembygden. Kosten - - det är den dagliga födan för ande, kropp och själ. Kistan och kyrkogården - - det är det ovevkliga slutet på vår jordevandring. Jordemålet. Hänfört sjunger skalden: "Du land, där våra barn en gång få bo, och våra fäder sova under kyrkohällen."

Under flera år har jag ofta färdats förbi den plats, där vi nu är samlade till hembygd dag. Jag har varit på väg till förrättningar på Skogskyrkogården och läst namnet på denna plats - - Blåsut - - och tänkt på att mitt livs ljus också en dag ska blåsas ut. Och så erinras vi om Kristoffer Hoas' dikt Svensk jag är, där han i slutet gör denna mäktiga bekännelse: "Själ jag går till graven kall - - Sverige evigt leva skall." Ja, också Estland evigt leva skall - - en gång åter fritt och älskat fosterland!

I denna lokal, "Spårvägsrestaurangen", går tankarna gärna till de

Skylar

*Ljusa lätta sommarskyar
fram med gyllenkanter sväva.*

*Mörka grådasktungor skyar
ej en enda guldkant bära.*

*Rosenröda morgonskyar
båda rusk och regn i hatten.*

*Purpuröda aftonskyar
båda klara stjärnenatten.*

*Livets skyar genom åren
visa vägen, leda spåren.*

Anders Lindström

gamla, miljövänliga spårvagnarna, som fick kraften från ovan. Kort före sin död sjunger Karlfeldt "Snabbt jagar stormen våra år" och ber i denna underbara dikt om kraft från ovan att få uppleva den sanna livsglädjen och få bäras av den djupa livstron:

*"Giv psaltare och lyra,
Då mödan görs oss lång.
Betag oss ej den dyra,
Den ljuva lust till sång.
Låt klinga våra dagar
Som vind i gröna hagar,
Som hav i böljegång.*

*Giv oss en härd att njuta vid
Av vårt beskärda bröd.
Giv oss ett bröst att luta vid
När glädjen vänds i nöd.
Giv oss en tro att sluta vid,
Tryggt i den mörka död."*

Kusten, kosten och kistan är en enkel sammanfattning av människans liv. Om detta handlar också min lilla vers till sist - - men också om det eviga slutmålet:

*Med dagligt bröd och Ordets kost
Vi färdas här från kust till KUST
I ensam och i bräcklig farkost,
I glädje, sorg och lust.
En morgon med strålande ljus och med sång
Står Jesus, vår Herre, på stranden
Och räcker oss Frälsarehanden.
Då glömmet vi alla, att resan var lång.*

HUGO MICKELIN

SVENSKBYBORNAS JUBILEUM

som blev en ljus högtid där glädjen hela tiden stod i främsta rummet.

Den 1 augusti 1979 var det på dagen 50 år sedan svenskbyborna-dagösvenskarna landsteg i Trelleborg och fick trampa svensk mark. Närmare 900 var de som hälsades välkomna till moderlandet Sverige av prins Carl. Den dagen firar svenskbyborna alltid och träffas mangrant, oaktat almanackans vardag.

Redan på ettårsdagen den 1 aug. 1930 blev det firande med gudstjänst i Stenkumla kyrka på Gotland. Nästa år – 1931 – var festligheterna förlagda till Björke kyrka på Gotland.

Från 1 augusti 1932 har festligheterna varje år på samma dag ägt rum vid Roma kyrka på Gotland.

Så även i år, då jubileets minnesrika högtid firades. Kyrkoherden, prosten Åke Wiberg i Roma församling, skötte altartjänsten. Svenskbybornas egen pastor Sigfrid Hoas predikade. Han började med att säga:

”Vad ville, vad längtade svenskbyfolket efter när de för femtio år sedan var samlade på Dnjeprs strand före avresan till Sverige? Efter frihet, framtid och frälsning. Men vägen var lång och mödosam och en väldig kamp. När själen fått sitt möte med Gud – då finns verklig frihet, framtid och frälsning.”

Under gudstjänsten sjöngs följande sånger ur Svenska Psalmboken:

Hela världen fröjder (8)

Jag lyfter mina händer (306)

Lover Gud i himmelshöjd (11)

O Gud, all sannings källa (336)

Det är en ros utsprungen (51)

Vad röst, vad ljuvlig röst jag hör (189)

Härlig är jorden (21)

Efter parentation sjöngs:

Saliga de som ifrån världens öden somna (577)

Vänta efter Herren (376)

Nattvardsgången med gamla och unga i aldrig sinande ström pågick över en timma.

Så blev det dop. Därefter var det kransnedläggning – först på kontraktsposten Arvid Ruhrs grav och därefter på Kristoffer Hoas och hans hustru Emmas grav.

Därpå följde kaffeservering i intilliggande SVENSKBYGÅRD (de som hade matsäckar med sig fick hålla till i prästgårdens gröngräs).

I prästgårdsparken fortsatte man sedan med festligheterna. Många hälsningar framfördes personligen med överlämnande av gåvor. Sigfrid Hoas läste och kommenterade brev och postogram. Under tiden sjöng svenskbyborna flerstämmigt om och om igen.

Estlandssvenskarnas hälsningar förmedlades av undertecknad, som utdelade ett antal ex. av vår senaste Kustbon, som ”gick åt som smör” enligt ordf. Gustav Kotz’ rapport.

Representanter från KMA (Kvinnliga Missions-Arbetare) inledde. Från deras organisation hade Emma Skarsdet år 1899 från Sverige utsänts till svenskbyn som ”tröstesyster”, där hon år 1907 ”naturaliserades” som svenskbybo genom giftermål med pastor Kristoffer Hoas.

Biskopinnan Yvonne Anderberg (dotter till ärkebiskop Nathan Söderblom) läste och framförde hälsningar i historiskt sammanhang.

Framlidne svenskbybon Jan Utas var nästan färdig med sin ordlista över gammalsvenskbybornas dialekt (för ett par år sedan). Nu överlämnade hans maka Gunvor Larsson-Utas och sonen docenten Bo Utas manuskriptet i ett flertal lådor i.o.f. förvaring i Svenskbygården.

Radio Gotland hade direktsändningar från svenskbybornas jubileumshögtid.

TV filmade. Mannen därifrån – Per Falkman – sade:

”Vi ska göra ett eller kanske flera program. Det ska inte bara handla om den här dagen men vi ville ju passa på och filma nu när det var så många svenskbybor samlade här.”

Svenskbygården vid Roma kyrka invigdes för två år sedan – den 1 aug. 1977. Frivilliga bidrag och frivilliga dagsverken av de egna gjorde det. Alla skogsägande svenskbybor på Gotland och ingifta sådana ställde byggnadstimmer till förfogande.

Behov av annat än timmer kunde tillmötesgå tack vare förmånen att få utnyttja SVENSKBYBONDEN, ca 90.000 kronor, som sedan 1920 förvaltats av Domkapitlet i Uppsala.

Föreningen SVENSKBYBORNAN bildades 1954. Petter Kristiansson Annas, organist och sångledare, innehade ordförandeposten intill 1971. Därefter har Gustav J:son Kotz årligen omvalts till ordförande. Man fick i början ett 100-tal medlemmar. I dag är 560 troget anslutna. Vilken anslutning, mätt med estlandssvenska och andra mått!

I anslutning till svenskbybornas 50-årsjubileum ber jag få citera en av de många artiklar som publicerades i Gotlandstidningarna under den aktuella veckan 31 – 1979.

50 år har gått sedan den uppmärksammade flyttningen av 900 medlemmar av den svenska bondekolonien i Ukraina genomfördes. I Trelleborg hälsades de s.k. Svenskbyborna välkomna till Sverige av prins Carl i hans egenskap av ordförande i Röda korset:

–Sverige är ett härligt och lyckligt land, styrt under lagbunden frihet. Av sina söner och döttrar fordrar det hederlighet, trohet och arbetsamhet, ja, seghet i arbetet, ty den svenska jorden giver inga skördar för intet!

Sverige 1929 var ett fattigt land. Ändå gjordes en omfattande nationell insamling för att skaffa pengar till inköp av ett större antal jordbrukshemman.

Det gick också snabbt att placera ut folk. Efter en månad återstod det endast ett 40-tal familjer med i runt tal 300 personer att placera. En viss uppståndelse åstadkoms av en viss Voldeemar Utas, som var huvudman för en familj på 18 personer. Han agiterade för att återvända till Ryssland och han fick ett varmt stöd av det svenska kommunistpartiet, som vid denna tid och en del år framåt bedrev en aningslös propaganda för ”arbetsparadiset” i öst.

ESTLANDSSVENSKARNAS FÖRENING

En senkommen redogörelse för dess insomnande.

Enligt undertecknads uppfattning upphörde Estlandssvenskarnas förening formellt den 20 maj 1974 då de på föreningens sista årsmöte den 7 april 1963 valda funktionärerna – kassör Bertil Hamberg och sekreterare Henrik Wennberg – besökte SVENSKA ODLINGENS VÄNNERS styrelsemöte och överlämnade föreningens arkivalier, omfattande medlemsförteckningar, kassaböcker, verifikationer, protokoll, korrespondens under åren 1948–1961 samt föreningens standar "ESTLANDSSVENSKARNAS förening". Behållningen enligt kassaboken, förd intill 1963, - kr 7:– på bank-

Svenskbyborna, vad var nu det? Kortfattat: från Sverige utvandrade en grupp svenskar till Dagö utanför Estland. Så tidigt som 1470 bekräftades deras ställning som fria, jordägande bönder av Tyska ordens stormästare. År 1782 tvangs de bort för att bosätta sig i trakten av floden Dnjepr vid Svarta havet. Det var alltså i början av 1929 som man på allvar började dryfta möjligheten av att låta den svenska kolonien (som bevarat språk och kultur) återvända till det gamla landet. Så här långt efteråt kan man bara konstatera att det rent tekniska var en bragd att så snabbt genomföra den besvärliga transporten av så många människor.

Över Svarta havet till Rumänien reste man med en förhyrd turkisk lastbåt. Från Constanza (Rumänien) for man med tåg genom hela Europa och överallt mottogs transporten av olika länders Röda Kors-organisationer. Militörkorstrar spelade, gästfriheten var stor, Svenskbyborna måste ha känt sig som celebriteter av första klassen.

Sverige är ett härligt och lyckligt land, sades det 1929.

De båtflyktingar från Vietnam som lärt sig förstå svenska kan stava sig till att "Sverige är fantastiskt" – för det har turistrådet förkunnat 50 år senare.

bok och kr 752:19 i kontanter överlämnades likaså till SOV.

Sista årsmötets protokoll (se ovan) upptar under punkt 10 följande deklARATION.

"På grund av ringa intresse som f.n. visas ESFs verksamhet, beslutade årsmötet att all verksamhet inom föreningen skall "vila" högst 2 år"

"Vilan" blev definitiv. Föreningen hade existerat från år 1938.

Undertecknad har tillgång till de stadgar som finns tryckta i foldern till mitt medlemskort nr 247 i föreningen, vilket utfärdats den 13 november 1943.

Nämnda stadgar "trädde i kraft" den 1 juli 1942. Jag citerar två §§.

"§ 1 Föreningens ändamål är att samla i Stockholm med omnejd boende estlandssvenskar för att upprätthålla god sammanhållning och bevara det bästa av hembygdens traditioner samt att intimt samarbeta med svenskarna i Estland.

§ 11 Upphör föreningen skola eventuella tillgångar tillfalla den förening i Estland, som mest gagnar estlandssvenskarna."

Som alla känner till flyttade "den förening" från Estland till Sverige – jag menar SVENSKA ODLINGENS VÄNNER", som återuppstod på svensk mark den 29 mars 1945.

Estlandssvenskarnas förening blomstrade upp när vi "flyktingar, svenska invandrare" successivt började tåga in över Skeppsbron och andra svenska stränder. De få festerna i Estlandssvenskarnas förenings regi blev vid vår första vistelse här en välkommen träffpunkt i festlig samvaro mellan Estlands svenskar och deras ättlingar som "seglat över" under årtionden. Lars Gren satt som ordförande. Jag känner ej till om han hade varit ordförande från starten. Han var född på

Ormsö, i Saksby den 25/2 1894 och hade flytt till Sverige i samband med första världskriget. Intill sin död den 26/1 1962 satt han som ordförande. Den 11 mars 1962 utsågs på årsmötet till ny ordförande Uno Lemberg från Nuckö, Einby (tidigare vice ordf.).

Bland föreningens speciella arrangemang minns undertecknad mötet i Konserthuset den 25 november 1944, där framlidne riksantikvarien Sigurd Curman och nuv. prof. Gerhard Hafström talade. Med var framlidna f.d. estnische riksäldsten August Rei och vår prost Hjalmar Pöhl.

På den tiden gjorde Estlandssvenskarnas förening sig till talesman för estlandssvenskarna. En pionjärsats ej att förglömma. Vid höstsammankomsten valdes Lucia till stundande 13 december. På de tre höstsamkvämen då undertecknad "hängde med" utsågs genom val till estlandssvenska LUCIOR:

1944: Aurelia Brunberg från Rikull

1945: Karin Nyman från Nuckö

1946: Alida Bergström från Ormsö

Efter dessa år var det årligen återkommande Luciafirande intill 1960. Den planerade Luciafesten 13/12 1961 fick inställas, då endast fyra personer hade anmält sig till festen.

Traditionen med det estlandssvenska Luciafirandet har rågöborna numera övertagit. Varje december i Kärrtorps Medborgarhus i Stockholm.

Hugo Mickelin

P.S.

I redogörelsen nämnda f.d. funktionärer i Estlandssvenskarnas förening Bertil Hamberg och Uno Lemberg tillhör sedan 1974 SOV:s organisationsgrupp.

D.S.

Förteckning över arkivalier från Estlandssvenskarnas förening.

Styrelseprotokoll 29/1-46-6/3-51

Styrelseprotokoll 11/4-51-23/11-62

Årsmötesprotokoll med bilagor 1943-1963

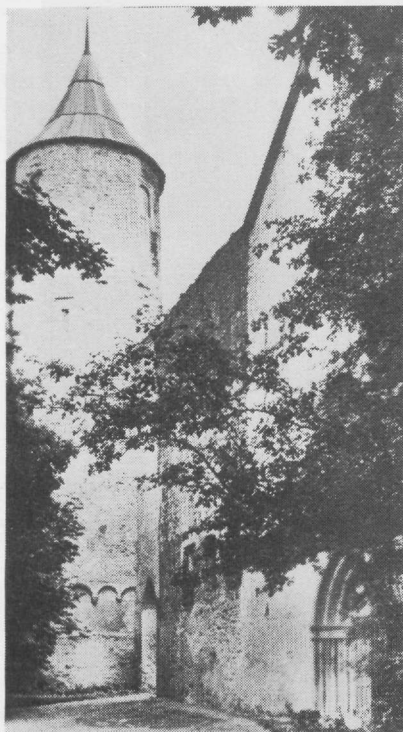
Korrespondens och meddelanden 1948-1961

Medlemskartotek 1938-1943

Medlemskartotek 1944-1949

HUGO MICKELIN

HAPSAL 700 ÅR I ÅR

Biskopsborgen i Hapsal byggdes vid mitten av 1200-talet. Kyrkan har i modern tid restaurerats. Bilden visar kyrktornet och en av borgens inre murar.

Hapsal var under mellankrigstiden en uppskattad kurort, som varje sommar mottog ett stort antal sommargäster, även från Sverige

Festligheterna före jubileet påbörjades 15 juni 1979.

Det klingar som estlandssvensk historia, då vi minns Hapsal som "svenskygdens huvudstad", centrum för omkringliggande estlandssvenska bosättningsområden. Där fann estlandssvenskarna mycket som rörde deras liv: handel, högre skolväsende m.m.

Kurorten Hapsal, vita damen i slottsruinen, vattnet, solnedgången, grönskan och syrenerna. Hamnen, där bl.a. båtarna från Sviby och Österby

lade till. Allt detta minns vi 40-talets och tidigare "utvandrare", en stad då med ca 5000 invånare. Idag påstås befolkningen ha vuxit till 13.500 personer.

I Hapsal ägde länets första sångfest rum år 1896. Nästa gång blev 1913. I samma slottsområde hölls estlandssvenskarnas sångfest år 1933. (Utförlig redogörelse för denna sångfest finns i Kustbon 21-28/6 1933 i Estland och i Kustbons decembernummer 1978.)

Hapsal fick tågförbindelse med huvudstaden Reval år 1906 (tasarfamiljens semestervistelser i Hapsal påverkade bygget). 1940 intågade sovjetstyrkorna och den 31 aug. 1941 tyskarna. Den 24 september 1944 återerövrade Sovjet Hapsal.

Det sägs att dagens Hapsal livnär sig på lätt industri, bearbetning och konservering av fisk. Staden "härbärger" folk från de flesta landsändar i Sovjetunionen. Hälsogyttjan i vikarna och i sundet intill Ormsö (Norrby) och Nuckö (Einby) lockar alltjämt.

Parken i slottsruinen är även dagens festplats. Där finns alltjämt som sevärdhet kyrkan, byggd omkring år 1270, där legenden om den vita damen årligen upprepas i kyrkans fönster vid fullmåne under augustinätter.

Medlemskartotek Litet	"	1959-1960
Liggare över uppbörd av medlemsavg. 1938-1943	"	1961-1962
Liggare över uppbörd av medlemsavg. 1938-1944	Medlemskort med stadgar 10 ex.	
Liggare över uppbörd av medlemsavg. 1948-1952	Meddelande om samkväm	
Medlemskort 1952-1962	Röstsedel	
Kassabok 1938-1944	Stämpel "ESTLANDSSVENSKARNAS FÖRENING I STOCKHOLM"	
" 1944-1948	Stämpel "H. WENNERBERG Kristinehamnsg. 83 STHLM-FARSTA"	
" 1949-1953	Stämpeldynor 2 st.	
" 1954-1963	Kvitton på lån (osäkra fordringar)	
Huvudbok 1945-1948	Liten portfölj	
" 1948-1949	Standar "Estlandssvenskarnas förening"	
Verifikationer 1951		
" 1952		
" 1953		
" 1954-1958		

Rågödans på Björkö-Arholma

Text (nästa sida) och foto: Ronnie Ericson

Rågöbornas danslag dansar in

. . . och dansen går över tiljorna . . .

”Kan inte Rågöborna komma ut och visa sina danser för oss?” var det någon som undrade. ”Vi missade dom ju förra gången dom var här”, sa en annan.

Det är folk bosatta på Björkö-Arholma i norra skärgården som säger detta. Det togs kontakt med danslaget, visst var dom villiga att komma ut och visa sina danser. Datum bestämdes, det skulle bli lördagen den 9 juni.

Givetvis kom det mycket folk, minst lika mycket som förra gången dom var här.

I vilken ordning danserna kom vet jag tyvärr inte, men att det var 12 st. som dansades i ett svep, det vet jag.

Jag hoppas ni tror mig när jag säger att det var svettigt. Inte för att jag själv var deltagande dansare (jag svettas bara bakom pennan just nu, för att få ihop det här till Kustbon), men att döma av dom blöta dräkterna, allt flämtande efter luft och nåt att svalka sig med.

Det är klart att det blev uppskattat. Vad annars . . .? Efteråt följde allmän dans, ömsom till ”levande” musik, ömsom till bandspelare.

Jag lovar att vi höll på tills det ljusnade. ”Det här måste ske fler gånger”, var det någon som sa.

*Skeppsmyra 12 juni 1979
Ronnie Ericson*

Rågödans

*Solen sjönk
och svalorna flydde
in under takets skägg.
Skymningen målade
sommarnattens
skuggor på skorsten och vägg.*

*Då gick dansen på Rågös ängar.
Häftigt och tyst
med sugande svängar
kom den ur okänd tid,
virvlade bort
genom ögonblicket,
log bara tyst därvid.*

Edvin Lagman

Ernst Gordon in memoriam

Kyrkoherde Ernst Gordon avled den 4 juni 1979 i en ålder av nästan 87 år. Han jordfästes i Ljusterö kyrka lördagen den 16 juni. Officiant var kyrkoherde Bror-Axel Lindörn, Danderyd.

En talrik skara f d församlingsbor, släkt och vänner följde Ernst Gordon till den sista vilan. Han hade ju under 36 år varit präst på Ljusterö. Under denna tid hade han lärt känna många församlingsbor som bodde på Ljusterö och angränsande öar och som nu ville ta ett sista farväl.

Innan tjänsten på Ljusterö var Ernst Gordon präst på Runö under några år i början av 1920-talet. Det var denna anledning som jag en novemberdag 1977 besökte honom i hans hem i Norrtälje, dit han flyttade efter pensioneringen som präst på Ljusterö. Han utövade ännu då sitt prästerliga kall som vikarierande präst i olika roslagskyrkor. Det var en pigg 85-åring som jag mötte. En strålande berättare, med livlig fantasi och gott minne. Jag ville ha det han berättade om Runö inspelat på band. Han säger:

”Det var en lång och underlig historia, som gjorde att jag for till Runö. Vid den tiden, det var år 1919, tjänstgjorde jag som t f komminister på Djurö i Stockholms skärgård. Jag hade funderingar på att söka tjänst utomlands, en tjänst som sjömanspräst i Antwerpen var ledig då. Om Runö visste jag mycket lite. Några enstaka tidningsartiklar hade jag läst om Runö och sett några foton därifrån. Då fick jag plötsligt frågan av prosten Froste om jag ville fara till Runö och bli präst där. Jag svarade att Runö har jag inget intresse för precis, det lockar mig inte. Froste sade: Jag skall tala med ärkebiskop Nathan Söderblom om detta. Det skall du låta bli, svarade jag honom. Efter någon vecka fick jag ett vänligt brev från ärkebiskopen angående tjänsten på Runö. Jag for till Uppsala fast besluten att någon resa till Runö skulle det inte bli. Hjärtligt och väl mottagen blev jag av denna underbara människa. Det dröjde inte länge

förrän han ”pratade omkull mig”. Jag reste hem till Djurö och min fru och jag började packa för resan.

Förbindelserna med Runö vid den tiden var mycket besvärliga. Enda möjligheten att komma dit var att följa med någon svensk båt, som skulle till Riga. En junidag 1920 ankrade vi vid Limo, som ligger på öns östra sida. Nu var vi äntligen framme.”

Ernst Gordon fortsatte att berätta om sin verksamhet som präst på Runö. Om det dagliga livet, om husförhör, barndop, bröllop, begravning m.m. Nu träffade han ärkebiskop Nathan Söderblom igen, samme person som övertalade honom att resa till Runö. Ärkebiskopen besökte Runö och övriga svenskbygder 1922. Vid besöket på Runö fick denne även vara med om ett runöbröllop och viga brudparet.

”En septemberdag 1922 anlände båten med vilken vi skulle resa iväg från Runö. Många av byns hästpar spändes för vagnarna och ”gose” kördes ut till stranden. Många av runöborna var och vinkade farväl.

Efter ca 22 år, 1944, träffade jag runöborna igen. Nu hade de flyttat hem till Sverige. De första åren träffades vi ofta i Finska kyrkan vid gudstjänsten. Sedan har jag träffat många runöbor vid era föreningsmöten. Nu senast på Singö, i augusti 1974, där ni firade minnet av 30 år i Sverige. Då predikade jag vid högmässa i Singö kyrka.”

Denna 1 1/2 timme hann Ernst Gordon berätta mycket om vårt Runö och sin vistelse där.

Nu finns inte Ernst Gordon bland oss längre. Han finns kvar i många runöbors tankar och hjärtan. Särskilt de äldre minns honom från tiden på Runö. Deras antal börjar emellertid tunnna ut.

Den yngre generationen runöbor får säkert ofta höra namn som Gordon och Schantz. Dessa båda rikssvenska präster verkade på Runö under 1920-talet. De fotograferade flitigt bygden, ar-

Redaktör Allan Ingelson död

Många av Kustbons läsare erinrar sig Allan Ingelson ej endast som en då och då återkommande medarbetare i vår tidskrift utan också som en trägen besökare av estlandssvenskarnas hembygdsdagar och andra samkväm. Hans intresse för svenskarna i öster väcktes långt innan han som livskamrat fick Ingeborg von Etholén, som i sig representerar en förening av finlandssvenskt och estlandssvenskt.

Allan Ingelson var en tidningsman med många intressen. Han var den initierade statsvetaren – hans grundläggande bok om det officiella Sverige användes länge som kursbok vid våra universitet –, han var intresserad av politiskt arbete och gjorde där gedigna insatser, f.a. inom den lokala partiorganisationen i Enskede-Årsta folkpartidistrikt. Ett mycket uppskattat arbete nedlade Allan Ingelson under sin pensionärstid i Stockholmsjournalisternas pensionärsklubb, där han var en av grundarna.

Estlandssvenskarna tackar Allan Ingelson för hans ständiga intresse för vår folkstam och för den förnämliga presentation han gett våra aktiviteter i skilda publicistiska sammanhang.

Allan Ingelson var född den 13 augusti 1903 i Karlskrona och avled den 21 juli 1979 i Stockholm. Han var diplomerad från Socialpolitiska institutet i Stockholm och avlade fil.kand-examen vid dåvarande Stockholms högskola. Han bedrev senare också licentiatstudier i statskunskap. Under större delen av sin journalisttid var Allan Ingelson anställd vid Dagens Nyheter. Han sörjes närmast av makan Ingeborg, född von Etholén och av barn och barnbarn i ett tidigare äktenskap.

Elmar Nyman

betslivet och människorna. Detta bildmaterial har de donerat till runöbornas förening. Jag tror att många runöättlingar i framtiden genom dessa foton får en god bild av hur deras fäder och förfäder levde i sin forna hembygd.

Tomas Dreijer

FAMILJENYTT

FÖRLOVADE

Vane Martin Lausson
Mirja Hagar
Väddö 22 juni 1979

VIGDA

Mats Hanser
Yvonne Treiberg
Stockholm 14 juli 1979

Benny Wellerborn
Marie Mickelin
Stockholm 11 augusti 1979

DÖDA

Ludmilla Alkvist, född 23 sept. 1899 i Mustvee, avled 6 maj 1979 i Stockholm
Anders Nordbäck, född 27 jan. 1893 på Ormsö, avled 8 maj 1979 i Vaxholm
Ilse Kimber, född Hirsch 29 dec. 1907 på Dagö, avled 28 maj 1979 i Huddinge
Gunnel Järnström, född 18 okt. 1944, avled 29 maj 1979 i Täby
Lovisa Hallman, född Friman 16 nov. 1896 på Nuckö, avled 27 juni 1979 i Spånga
Maria Tegelberg, född 18 dec. 1906, avled 4 juli 1979
Anders Axel Svahn, född 10 febr. 1937 på Ormsö, avled 18 juli 1979

Anders Liljeros, född 4 nov. 1899 på Ormsö, avled 5 augusti 1979

Rickard Johannes Bertelson, född 11 februari 1904 på Nargö, avled den 16 augusti 1979 i Stockholm

Agneta Sjöström, född Liljebäck 14 juli 1886 på Ormsö, avled 16 augusti 1979

Vår kära Mor
Mormor och Farmor
Helene Lindström
född Stahl 29/1 1896
har idag stilla insomnat.

Sörjd och saknad av oss, syskon,
övrig släkt och vänner. I ljus
minne bevarad.
Humlegården, Vingåker den 4/5 1979

Barnen
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Troget har Du alltid strävat,
Tills Du inte kunde mer.
Frid vi önskar nu Ditt hjärta,
frid som inte världen ger.
Tålig var Du intill slutet,
hoppet höll Du alltid kvar.
Minnet skall förbli i ljuset,
minnet av hur god Du var.*

Min älskade Make
vår käre Far
Morfar och Farfar
Robert Westerblom
* 24 juli 1908

har i dag lämnat oss
i stor sorg och saknad
Solna 26 juli 1979

AGNETA
Helga och Johan
Lieselotte och Runar
Gun
Barnbarn Syskon
Övrig släkt och vänner

*Tom blir platsen i
hemmets vrå
Tung blir vägen att
ensam gå
Tack älskade Make för
år som gått
Tack kära Pappa för
allt vi fått
Välsignat vare Ditt minne*

Vår kära Mor
Maria Slät
* 21 dec. 1893
† 6 aug. 1979
Innerligt sörjd och saknad

Alexander och Ella
Elfrida och Folke
Hjalmar
Algot och Eva
Barnbarn och barnbarnsbarn

*Mor var gammal, trött och sliten
Av de många arbetsår
Då det kom ett bud från ovan
Som vi alla engång får
Och som är den största gåvan
När oss ålderdomen når*

Vår kära

Maria Appelblom

* 26 mars 1894
† 3 mars 1979

MARIA
ESTER och BERTIL
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Syskon
Släkt och vänner

*I vackraste minne
bevarad*

Vår älskade

René Leander Berg

* 29 mars 1918 i Tallinn
§ 9 juni 1979 i Tallinn
har lämnat oss i djup sorg
och saknad

Mai
Karin och Agu
Marco
Ingrid
Karin
Sven och Agnes
Ivar

Övrig släkt och
många vänner

Min älskade Make
min kära Pappa, min Morfar

Arnold Lemberg

född 26 maj 1913
har idag lämnat oss
Sollentuna 6 juli 1979

Hilda
Karin
Anette
Barnbarnsbarn
Övrig släkt och vänner

*Ej sjukdom och oro
nu mer gör dig illa,
skön blir vilan som natten ger,
Du behöver ej lida mer.*

Min älskade make,
vår käre far,
morfar och farfar

Adolf Kask

* 20/12 1902
† 23/7 1979
har stilla lämnat oss
Norrköping den 26.7. 1979

ROSALIE
Barnen
Barnbarnen
Släkt och vänner

*Ett strävsamt liv har slocknat ut
En flitig hand har domnat
Din tunga arbetsdag är slut
I stilla frid Du somnat.*

Vår syster

Eva Hallman

27/11 1885
har idag lämnat oss
Norrköping 1/6 1979

Systrar
övrig släkt och vänner

*Du somnade så stilla
mitt i den ljuva sommartid*

Vår kära Mor och Farmor

Elise Schönberg

f. Raud
* 1 augusti 1900
har i dag lämnat oss, släkt
och vänner i sorg och saknad
Norrköping den 31/7 1979

Karl och Margareta
Mikael Marie
Harry och Rut
Katarina

*Blott en dag, ett ögonblick
i sänder*

Vår käre make,
far, farfar
och morfar

Alexander Storm

* 15/12 1900
har i dag lämnat oss, övrig
släkt och vänner
Norrköping den 9/8 1979

KATARINA
Barn
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Aldrig en suckan,
Aldrig en klagan,
Alltid förnöjd
Du på jorden har gått.
Tåligt Du bar Dina sjukdomsdagar,
Så nöjd har Du levat,
Så nöjd gick Du bort.*

Vår kära Mor
Mormor och Farmor

Matilda Timm

* 10/10 1891
har i dag lämnat oss i
sorg och saknad
Norsborg 23/5 1979

MARIA och ANDERS
ANDERS och ULLA
JOHANNES och EIVOR
GUNNAR och IRENE
WILLARD och ANITA
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Övrig släkt och vänner

*Du somnade stilla
då färden var slut
Från allt vad Du lidit
Du nu vilar ut
I tacksamt minne hos oss
Du skall bo
Vi unnar Dig vila i ro*

Min älskade Make
vår kära Pappa
och Morfar

Johan Widgren

* 26 november 1897
har i dag fått flytta till
sitt himmelska hem.
Innerligt sörjd och saknad
av oss, broder, svägerskor,
syskonbarn, släkt och vänner
Vårby 6 augusti 1979

AGNETA
Ester och Axel
Lars Maria Bo John

*Minns ni som jag var en gång,
Då livet sjöng en hoppets sång.
Minns de tankar jag då tänkt,
Minns den kärlek jag er skänkte.
Begråt mig ej, nu är jag lycklig vorden.
Min själ har flyttat och min ande är fri.
Jag lämnar er jag älskat mest på jorden
För att hos Gud än mera lycklig bli.*

Bemärkelsedagar

85 år

Johannes Veski, född 4 nov. 1894, Nömme
Eduard Priskus, född 6 nov. 1894, Harku
Maria Saare, född Raun, född 15 nov. 1894,
Reval
Maria Timmerman, född Grönberg, född 19
dec. 1894, Nuckö
Katarina Sandell, född Glad, född 25 dec. 1894,
Ormsö

80 år

Elisabeth Saar, född Juhkental, född 1 okt.
1899, Hapsal
Linda Susanna Berggren, född Kanketer, född 4
okt. 1899, Reval
Elfrida Ekman, född Thomsson, född 14 okt.
1899, Rickul
Agneta Widgren, född Engdahl, född 14 okt.
1899, Ormsö
Elise Leontine Joanurm, född Luther, född 17
okt. 1899, Nargö
Anton Brunberg, född 19 okt. 1899, Rickul
Bertil Wood, född 21 okt. 1899, Hapsal
Axel Bergman, född 30 okt. 1899, Nuckö
Anders Liljeros, född 4 nov. 1899, Ormsö
Lovisa Stahl, född Magnusson, född 5 nov.
1899, Rickul
Katarina Alström, född 7 nov. 1899, Ormsö
Alida Klippberg, född Mathiesen, född 7 nov.
1899, Hapsal
Olga Vesterman, född Granberg, född 7 nov.
1899, Rickul
Engelhard Korjus, född 11 nov. 1899, Hapsal
Agneta Fält, född 27 nov. 1899, Ormsö
Agneta Wahlberg, född Berggren, född 7 dec.
1899, Ormsö
Olga Greis, född 9 dec. 1899, Odensholm
Marie Leontine Hansson, född Peterson, född 11
dec. 1899, Reval
Agneta Sjöström, född Selin, född 18 dec. 1899,
Ormsö
Johannes Vinter, född 20 dec. 1899, Korkis
Johannes Ahlberg, född 23 dec. 1899, Rickul
Emilie Pettersson, född Blees, född 23 dec.
1899, Rickul
Karl Tens, född 28 dec. 1899, Nuckö

75 år

Rosine Amanda Kalmus, född Usland, född 1
okt. 1904, Reval
Olga Brus, född 4 okt. 1904, Odensholm
Edvard Mathiesen, född 7 okt. 1904, Nuckö
Ida Bergqvist, född Vesterbom, född 11 okt.
1904, Rickul
Voldemar Berg, född 11 okt. 1904, Reval
Hugo Berkman, född 17 okt. 1904, Nuckö
Elle Lagman, född Döring, född 20 okt. 1904,
Reval
Voldemar Vibusk, född 2 nov. 1904, Nuckö
Rudolf Schönberg, född 7 nov. 1904, Rickul
Oskar Tammesaar, född 9 nov. 1904, Nuckö
Rosette Grönlund, född Nyman, född 19 nov.
1904, Rågöarna
Ruben Klippberg, född 29 nov. 1904, Rickul
Aksel Marks, född 6 dec. 1904, Odensholm
Maria Hamberg, född Friberg, född 20 dec.
1904, Ormsö

70 år

Maria Beckman, född Fagerros, född 2 okt.
1909, Ormsö
Elin Stahl, född Strandsten, född 2 okt. 1909,
Rickul
Maria Klippberg, född Klippberg, född 6 okt.
1909, Rickul
Ljubov Alberg, född 10 okt. 1909, Reval
Elsa Holmberg, född 14 okt. 1909, Reval
Lars Benholm, född 16 okt. 1909, Ormsö
Maria Kopparberg, född Stahl, född 16 okt.
1909, Rickul
Johan Widgren, född 25 okt. 1909, Ormsö
Alma Maria Gerner, född Strickman, född 27
okt. 1909, Korkis
Egon Klingberg, född 3 nov. 1909, Rickul
Artur Ribohn, född 10 nov. 1909, Nuckö
Johannes Hamberg, född 15 nov. 1909, Rickul
Herman Evald Markus, född 18 nov. 1909, Re-
val
Anders Blomman, född 4 dec. 1909, Ormsö
Hulda Maria Koinberg, född Erita, född 8 dec.
1909, Nuckö
Terese Viksten, född Mitman, född 12 dec.
1909, Nuckö
Edvard Bergman, född 26 dec. 1909, Nuckö
Maria Samberg, född Notman, född 26 dec.
1909, Ormsö

60 år

Agneta Malvine Eriksson, född Lilja, född 1
okt. 1919, Ormsö
Anders Grundström, född 2 okt. 1919, Ormsö
Linda Reets, född Ambros, född 5 okt. 1919,
Nuckö
Juliette Lindström, född 9 okt. 1919, Reval
Alfred Vahur, född 9 okt. 1919, Vippal
Lars Edvin Lilja, född 16 okt. 1919, Ormsö
Gertrud Söderholm, född 17 okt. 1919, Ormsö
Linda Kannel, född Brandt, född 20 okt. 1919,
Nuckö/Hapsal
Birger Valfrid Österberg, född 23 okt. 1919,
Reval
Aina Maria Westerlund, född Lorentz, född 24
okt. 1919, Runö
Agneta Nyblom, född 26 okt. 1919, Ormsö
Hans Alfred Strandberg, född 27 okt. 1919, Ru-
nö
Hilda Marie Vesterberg, född 27 okt. 1919, Re-
val
Evald Zeisig, född 30 okt. 1919, Nuckö
Johannes Pihlman, född 1 nov. 1919, Ormsö
Agnes Soosalu-Slet, född Piir, född 1 nov.
1919, Hapsal
Erika Ingrid Reeder, född Tammeveski, född 18
nov. 1919, Hapsal
Maria Mühlberg, född Visnapuu, född 19 nov.
1919, Reval
Linda Rosen, född Matsson, född 23 nov. 1919,
Nargö
Ruth Marga Oebius, född Wilkman, född 30
nov. 1919, Reval
Johan Grundsten, född 8 dec. 1919, Ormsö
Anna Sjögren, född Liljebäck, född 12 dec.
1919, Ormsö
Voldemar Aruvee, född 14 dec. 1919, Nuckö
Gottfrid Lennart Thomsson, född 14 dec. 1919,
Rickul
Agneta Beckman, född 23 dec. 1919, Ormsö
Helmer Elfengren, född 23 dec. 1919, Rågöarna
Ulf Frithiof Wickman, född 24 dec. 1919, Reval
Alfred Söderman, född 27 dec. 1919, Vippal
Rolf Evald Tacking, född 27 dec. 1919, Dagö

Jag vill gå mellan rågen

*Jag vill gå mellan rågen
som vaggar för vinden
med blytung ax
jag vill ligga i gräset
och stirra mot himlen
som djupblå sig välver
med svalor som glida
jag vill luta mitt öra
mot solvarma jorden
och lyssna till röster
som viska ur mullen:
allt lever allt lever
allt blir och allt blir
när det dör:
ett vaggande rågax
en glidande svala
en bit utav mullen
som suckar och viskar.*

*Och jag stirrar mot himlen
och svalor som glida
och känner jag redan är
vad jag skall bliva:
en del av det hela.*

Elmer Diktonius

50 år

Ingrid Karlsson, född Grönberg, född 10 okt.
1929, Nuckö
Hjalmar Valfrid Söderlund, född 12 okt. 1929,
Ormsö
Hjalmar Manfred Enggrön, född 18 okt. 1929,
Rågöarna
Manfred Kask, född 19 okt. 1929, Nuckö
Emil Johannes Alström, född 23 okt. 1929,
Ormsö
Ida Rut Hörnström, född 23 okt. 1929, Ormsö
Ilmar Alkvist, född 28 okt. 1929, Ormsö
Erlich Adolf Magnusson, född 6 nov. 1929,
Rickul
Cecilia Hallman, född 9 nov. 1929, Rickul
Johannes Ahlström, född 10 nov. 1929, Ormsö
Gottfrid Mickelin, född 11 nov. 1929, Ormsö
Arvid Evald Nyman, född 11 nov. 1929, Ormsö
Johannes Jöers, född 12 nov. 1929, Nuckö
Leida Rosilda Kärman, född 14 nov. 1929,
Nuckö
Adolf Sven Luks, född 2 dec. 1929, Odensholm
Agneta Ambros, född 14 dec. 1929, Nuckö
Alfred Verner Jonell, född 22 dec. 1929, Ormsö
Aili Alberg, född 30 dec. 1929, Pernau